

Západočeská univerzita v Plzni

FAKULTA PRÁVNICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

PLZEŇ 2015

ANETA ČEPIČKOVÁ

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ

KATEDRA TRESTNÍHO PRÁVA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

OCHRANA OBĚTI TRESTNÉHO ČINU

Zpracovala: Aneta Čepičková
Studijní program: magisterský
Studijní obor: právo a právní věda
Vedoucí diplomové práce: JUDr. Simona Stočesová, Ph.D.

V Plzni 2015

"Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci na téma "Ochrana obětí trestného činu" zpracovala samostatně a že jsem vyznačila všechny prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem, který je ve vědecké práci obvyklý."

Plzeň 31. března 2015

.....
Aneta Čepičková

Ráda bych tímto poděkovala vedoucí mé diplomové práce JUDr. Simoně Stočesové, Ph.D. za vstřícný přístup, odborné vedení a cenné rady. Dále bych ráda poděkovala mé rodině, za podporu během celého mého studia.

Obsah

I. Úvod.....	7
II. Oběť z hlediska kriminologie.....	9
1. Viktimologie.....	10
1.1. Význam viktimologie pro trestní právo hmotné.....	12
1.2. Význam viktimologie pro trestní právo procesní.....	13
2. Forenzní psychologie.....	13
3. Oběť.....	14
3.1. Viktimnost.....	15
3.2. Viktimizace.....	17
3.3. Následky viktimizace.....	20
4. Újma.....	21
4.1. Fyzická újma.....	21
4.2. Psychická (emocionální) újma.....	22
4.3. Sociální újma.....	25
4.4. Další újmy.....	26
5. Typologie obětí.....	26
6. Psychologie oběti.....	28
7. Role oběti v trestném činu.....	28
7.1. Vztah oběti a pachatele.....	29
7.2. Role oběti při objasňování trestného činu.....	30
7.3. Oběť jako nositel stop.....	31
8. Jak k oběti přistupovat.....	31
8.1. Znalecké zkoumání oběti.....	32
9. Mýty a předsudky.....	33
9.1. Ideální oběť.....	36
10. Historie - vnímání oběti.....	38
III. Oběť z trestněprávního hlediska.....	38
1. Oběť versus poškozený.....	38
2. Mezinárodní úprava.....	40
3. Vývoj vnitrostátní úpravy.....	43
4. Současná trestněprávní politika ve vztahu k poškozenému či oběti.....	44
4.1. Procesní úprava obětí.....	45
4.2. Zákon o obětech trestných činů.....	49
4.3. Co se změnilo.....	53

5. Odškodnění	54
5.1. Dle původní úpravy	54
5.2. Dle zákona o obětech	55
5.3. Adhezní řízení	56
6. Restorativní justice	57
IV. Pomoc obětem trestných činů	59
1. Ochrana oběti	60
1.1. Policie	60
1.2. Probační a mediační služba	61
2. Organizace na pomoc obětem	62
2.1. Bílý kruh bezpečí.....	64
2.2. Bezplatná non - stop linka.....	65
2.3. Fond ohrožených dětí.....	66
V. Shrnutí.....	68
VI. Závěr.....	69
VII. Resumé	70
VIII. Seznam literatury a zdrojů	72
1. Knižní prameny	72
2. Odborné články a příspěvky ze sborníků.....	74
3. Elektronické zdroje.....	74
4. Právní předpisy a judikatura	75
5. Mezinárodní právní předpisy	75

I. Úvod

Zločin je starý jako lidstvo samo a jako takový nepřestával člověka nikdy fascinovat. Důkazy o zločinu, ale i nejrůznějších snahách jak mu předcházet, či jej trestat nacházíme v historických pramenech napříč dějinami. Zákony a zákoníky popisující zločin a pachatele byly tesány do stél a stávaly se součástí náboženských kodexů. Problematika osoby pachatele a jeho případné predestinace ke zločinu ať již z hlediska mentálního, etnického, náboženského či třeba jen na základě fyzických či fyziologických předpokladů si prošla poměrně důkladným historickým vývojem a dočkala se řady vědeckých zkoumání. Co pachatele k činu vedlo, dalo se mu v činu nějak zabránit, je vina ve společnosti, v rodině pachatele, či v samotném pachateli? Tyto o mnohé další otázky si kladli kriminologové, psychologové, psychiatři, ale i filozofové a často podrobovali pachatele nejrůznějším zkoumáním. Některé z těchto zkoumání byly seriózní více, jiné méně. Jisté je, že pachateli bylo vždy věnováno hodně pozornosti. Jak je tedy možné, že za tak dlouhou dobu zkoumání zločinu se společnost vždy zaměřovala spíše na osobnost pachatele a oběť zůstávala na okraji zájmů?

Důvodem proč jsem si za téma mé diplomové práce zvolila právě "*Ochranu oběti trestného činu*" je ten, že jí bylo donedávna věnováno tak málo pozornosti. Osobnost oběti nebyla dlouho v zájmu kriminologických disciplín ani práva a samotný termín oběť nebyl v právním systému České republiky dlouho definován. Až v posledních letech se vlivem evropské legislativy začala problematika obětí trestných činů a jejich postavení v systému práva dostávat do popředí i u nás. A s tímto novým vnímáním oběti přišla na řadu potřeba legislativní úpravy práv obětí trestné činnosti a jejich ochrana. Tak vznikl zákon číslo 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, který je v platnosti od února 2013 a celý v účinnosti od 1. srpna 2013.

Ještě před tím, než se budu ve své práci tomuto zákonu věnovat, chtěla bych podrobněji popsat oběť z hlediska vědy, která se jí zabývá, tedy viktimologie. Právě proto bude první část práce věnována oběti z hlediska kriminologie a její dceřiné disciplíny viktimologie. Není to jen z důvodu, abych vysvětlila kdo je oběť a jak se z běžného člověka oběť stane. Ale především, abych lépe popsala její postavení v trestném činu, roli jakou hraje při jeho vzniku, v průběhu a po jeho skončení. Jak na oběť trestný čin působí a čím ji změní. Dále důležitost oběti při pátrání po pachateli a jeho usvědčení. V neposlední řadě bych ráda v této kapitole popsala některé chyby, kterých se na oběti dopouští jak laická

veřejnost, tak i orgány činné v trestním řízení. Neznalost problematiky oběti a její viktimizace totiž vede k dalšímu zraňování oběti, které může být mnohdy horší, než byla prvotní újma. Neodborný přístup k oběti vede k nedorozuměním a někdy i ke špatným závěrům v kriminalistické a soudní praxi a následné nedůvěře oběti v právní systém České republiky.

V druhé části práce bych se ráda zaměřila na právní úpravu problematiky oběti a poškozeného z hlediska mezinárodní i vnitrostátní právní úpravy. U vnitrostátní úpravy rozdělím postavení a práva oběti (poškozeného) v procesně - právní úpravě, kde se pracuje právě s pojmem poškozený a v hmotně - právní úpravě. Zde se zaměřím na již zmiňovaný zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. Co přinesl, a čím je výjimečný. Dále bych ráda přiblížila problematiku odškodnění oběti a způsoby její ochrany zmíněným zákonem.

V závěrečné části této práce se zaměřím na instituty a organizace, které poskytují pomoc obětem trestných činů a pomáhají jim s návratem do běžného života. A to na organizace, které jsou řízené státem, tak organizace neziskové.

Na závěr bych ráda podotkla, že určité riziko, že se člověk stane obětí trestného činu se týká každého z nás. Nezáleží na věku, vzdělání, profesi, ani na společenském postavení. Obětí zločinu se může stát kdokoli, tedy i jedinec s minimem či totální absencí rizikových faktorů. Na otázku, proč se určitý jedinec stane obětí trestného činu existuje jednoduchá odpověď: protože si ho pachatel vybral¹. Způsobený zločin pak nepoznamená jen oběť samotnou, tedy tu konkrétní osobu, které se stala újma, poznamená také její blízké. Pachatel svým činem změní kvalitu života hned několika lidem najednou. To, jak na danou událost dotyční zareagují se nedá předpovědět. I sebesilnější a sebevědomé jedince může taková událost zlomit. Jiný se naopak zatvrdí a působí až netečně či necitelně.

Lépe pochopit oběť a její vnímání trestného činu je důležité nejen pro správný přístup k ní z hlediska právní a soudní praxe, ale i pro jednání jejího okolí. Kdo z nás může s určitostí říct, že se mu podobné vědomosti nebudou nikdy hodit, vždyť obětí trestného činu se může stát opravdu každý.

¹ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014, str. 24

II. Oběť z hlediska kriminologie

Jak již sám název napovídá, kriminologie je věda, jejímž vědním oborem je kriminalita jako taková. Samotné slovo kriminologie se skládá z latinských pojmů "crime" což v překladu znamená zločin a "logos" což je věda, kriminologie je tedy vědou o zločinu.² Jedná se o empirickou disciplínu, to znamená, že její poznatky vycházejí ze zkušeností. V rámci kriminálních věd má kriminologie nejobecnější postavení.

Začala se konstituovat ve 2. polovině 19. století v Itálii, a za více jak sto let svého vývoje prošla složitou cestou vydělováním se z oblasti trestního práva, pro potřebu společnosti vysvětlit příčiny kriminality. Zdrojem kriminologie jakožto vědy se staly; poznatky policejní a vyšetřovací praxe, výsledky lékařských výzkumů - zejména v oboru soudního lékařství, antropologie, lékařské psychologie a psychiatrie. Dále pak poznatky z vězeňské praxe, etiky, pedagogiky a dalších oborů.³

Kriminologie je tedy samostatná, interdisciplinární věda, která pomocí teoretických postupů a empirických metod zkoumá kriminalitu - její stav, strukturu a dynamiku, její příčiny a predikci. Zabývá se kontrolou kriminality, tedy i sankčním systémem, jeho účinností a prevencí. Dále zkoumá osobnost pachatele, osobnost oběti a vzájemný vztah mezi obětí a pachatelem.⁴

Oběť a její chování jsou kriminologicky významné, a to jak ve vztahu k samotnému trestnému činu, tak i k pachateli a trestní politice jako takové. Přitom to byla právě nauka o oběti trestného činu, která byla celosvětově nejvíce zanedbávanou oblastí trestní politiky. Dokonce ani v samotném trestním řízení nebyla po dlouhou dobu oběti, jakožto poškozenému, věnována dostatečná pozornost. Společnost neměla o oběti trestného činu zájem, jelikož oběť je zpravidla pasivním účastníkem trestného činu a pro společnost nepředstavuje větší riziko.

Je třeba si uvědomit, že oběť není jen statickým objektem, ale významným elementem v samotné dynamice porušování práva, a samotná osobnost pachatele by měla být posuzována i podle jeho vztahu k samotné oběti.

Problematika oběti se začíná zkoumat až po 2. světové válce a vzniká nový směr - "viktinologie". Tato věda je ve vztahu k mnohem starší kriminologii autonomní především proto, že v rámci svého zkoumání je zaměřena pouze na samotnou oběť trestného činu a její vztah k pachateli.⁵

² SVATOŠ, R. *Kriminologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, str. 15

³ ZOUBKOVÁ, I. et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, str. 94

⁴ SVATOŠ, R. *Kriminologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, str. 16

⁵ KUČHTA, J. a kol. *Kriminologie, I. část*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, str.107

1. Viktimologie

Zločin jako takový fascinoval lidstvo již od pradávna. V centru pozornosti však nebyla oběť, nýbrž pachatel, a snad i proto je viktimologie (nauka o obětech trestných činů a později i katastrof a jiných neštěstí) poměrně mladou vědou⁶, jejíž rozvoj nastal v 60. letech 20. století v USA, Kanadě, Austrálii, na Novém Zélandu a ve Velké Británii a postupně v západoevropských zemích, odkud se rozšířila do střední Evropy.⁷

Viktimologie se ve svých počátcích příliš nezabývala právy či potřebami obětí nebo tím, jak zmírnit jejich utrpení či jak k nim přistupovat. V centru zájmu viktimologie byla role a podíl oběti na genezi činu. Viktimologové minulého století hledali především odpověď na otázku "*Co z nás dělá oběti trestných činů?*".⁸ Jak se viktimologie stává akademickou vědou, začínají v různých zemích vznikat organizace, které poskytují konkrétní pomoc obětem trestných činů a postupně začíná být zřejmé, že trestný čin poškozuje oběť nejen fyzicky a materiálně, ale působí jí i vážnou psychickou újmu.

Viktimologie je tedy vědou o obětech jako takových, ale skutečnost, že existují podstatné rozdíly mezi oběťmi přírodních katastrof, vojenských konfliktů a dopravních nehod na jedné straně a oběťmi zločinu na straně druhé, je důvodem, proč rozlišujeme mezi viktimologií všeobecnou a viktimologií trestní. Pro účely této práce se budu soustředit pouze na viktimologii trestní a veškeré informace zde popsané jsou chápány právě v kontextu trestní viktimologie.

V užším chápání je viktimologie, jakožto trestní viktimologie považována za specifickou součást kriminologie. Současná viktimologie se nechce omezovat jen na nezúčastněnou teoretickou analýzu. Obětí trestného činu se proto nezabývá jen v období před a během spáchání trestného činu, ale sleduje i stádia pozdější, tedy období, kdy jsou následky trestného činu zmírňované či odstraňované. Viktimologie usiluje také o praktickou aplikaci svých poznatků ve prospěch obětí. Prosazuje jejich ochranu, lepší postavení v trestním řízení a efektivnější pomoc.⁹

Pojem "viktimologie" pochází z latinského "*victima*", což znamená oběť a řeckého "*logos*", tedy věda. Nejčastěji bývá definována jako vědní odvětví

⁶ ČÍRTKOVÁ, L., VITOUŠOVÁ, P. a kol. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007, str. 9

⁷ ZOUBKOVÁ, I. et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, str. 219

⁸ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014, str. 13

⁹ HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, str. 20-21

kriminologie zabývající se obětí.¹⁰ Například Kaiser ve své *Kriminologii* uvádí, že viktimologie je samostatnou disciplínou, která se jakožto paralelní věda kriminologie zaměřuje speciálně na oběti zločinu a nehod. Dle jeho pojetí spočívá úloha viktimologie ve výzkumu osobnosti oběti, a to z hlediska biologického, psychologického a sociologického. Holcér naopak definuje viktimologii jako kriminologickou disciplínu, která zkoumá osobnost oběti, její úlohu při vzniku a v samotném průběhu viktimizace, dále její roli při odhalování a objasňování viktimizace, následky viktimizace a možnosti její prevence.¹¹ Existuje mnoho různých definic pojmu viktimologie i mnoho různých názorů na to, co to viktimologie je a čím se zabývá. Schneider ji definuje jako vědu o oběti, Heretik říká, že viktimologie je interdisciplinární věda o oběti trestného činu, která je průnikem kriminologie, sociologie, psychologie a psychiatrie, Novotný a kol. definuje viktimologii jako součást kriminologie, která se zabývá obětí trestného činu, její úlohou při vzniku a v průběhu trestného činu a při jeho odhalování a objasňování, způsoby pomoci oběti po trestném činu a způsoby jak zabránit viktimizaci potenciálních obětí.¹²

Shrneme-li všechny zmíněné, zjistíme, že moderní viktimologie je kriminologickou disciplínou zabývající se osobností oběti (biologickými, psychologickými, sociálními rysy), vztahy mezi obětí a pachatelem, její úlohou při vzniku a v průběhu trestného činu, při jeho odhalování, vyšetřování a soudním projednávání. Dále je vědou zabývající se následky trestného činu, prevencí, ale i následnou pomocí (rehabilitací, odškodňováním) a přístupem k samotné oběti. Centrálním tématem je situační dynamický vztah mezi obětí a pachatelem. Těžiskem je studium podílu "viny"¹³, nebo "zavinění"¹⁴ na trestní činnosti. Cílem výzkumu je vyvozování závěrů, námětů a doporučení pro předcházení situacím, které mohou vyústit v kriminální viktimizaci.

Za průkopníky viktimologie jsou považováni izraelský advokát Benjamin Mendelson, který vyjádřil nutnost věnovat se zájmům obětí, americký psychiatr Frederick Wertham a německý kriminolog Hans von Hentig.¹⁵

Předmětem viktimologického zkoumání je především:

1) osobnost oběti (její biologické, psychické a sociální vlastnosti),

¹⁰ ZOUBKOVÁ, I. et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, str. 219

¹¹ SVATOŠ, R. *Kriminologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, str. 53-54

¹² HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, str. 20-21

¹³ jedná se o viktimologický termín, který nemá nic společného s trestněprávní kategorií zavinění

¹⁴ jedná se o viktimologický termín, který nemá nic společného s trestněprávní kategorií zavinění

¹⁵ ZOUBKOVÁ, I. et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, str. 219

- 2) vztah mezi obětí a pachatelem,
- 3) proces viktimizace, úloha oběti v něm,
- 4) úloha oběti v procesu odhalování, objasňování a soudního projednávání věci,
- 5) pomoc oběti, způsoby jejího odškodnění a rehabilitace,
- 6) předcházení viktimizaci (modely a techniky chování).

Schwind uvádí, že současná viktimologie by měla zkoumat:

- 1) různé faktory viktimizace,
- 2) úlohu oběti při vzniku trestného činu (především vztah mezi pachatelem a obětí při vzniku konkrétního trestného činu),
- 3) neutralizační techniky, které používají pachatelé, aby ospravedlnili svůj čin),
- 4) faktory oznamování či neoznamování trestných činů oběťmi,
- 5) vztah mezi strachem z viktimizace a samotnou viktimizací,
- 6) zohlednění chování oběti při vyměřování trestu v rozsudku,
- 7) možnost snížení rizika viktimizace,
- 8) možnost náhrady škody,
- 9) program pomoci obětem a přístup k obětem.¹⁶

1.1. Význam viktimologie pro trestní právo hmotné

Viktimologické aspekty jsou často zohledňovány některými instituty trestního práva. Tyto aspekty musí být předmětem dokazování v konkrétní trestní věci k tomu, aby mohla být posouzena trestní odpovědnost a mohlo být správně rozhodnuto o trestu. Tato situace se řeší především v případech, kdy není jasné, jestli svolení oběti s činem, je či není okolnost vylučující protiprávnost. Za splnění určitých podmínek, kdy jsou činem dotčeny pouze zájmy oběti, potom včas vyslovené svolení může vylučovat trestní odpovědnost. Otázky vyvstávají například tam, kde mohlo chování oběti umožnit chybnou interpretaci ohledně svolení a kde se pachatel hájí tím, že byl obětí omylu.

Přihlédnout k viktimologickým aspektům by se mělo rovněž u výměry trestu, a to u polehčujících okolností v případě, že pachatel se přičinil o odstranění škodlivých následků, nebo dobrovolně nahradil způsobenou škodu. Naopak zvlášť závažné způsoby jednání s obětí lze považovat za přitěžující okolnosti. Není samozřejmě možné, aby jakákoli forma viktimologického zavinění hrála ve prospěch pachatele. Například přílišná důvěřivost, neopatrnost, nebo naivita nedostatečně inteligentní oběti nesmí být posuzována jako polehčující okolnost

¹⁶ HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, str. 21

pachatele, spíše naopak. Soud by měl při výměře trestu zohlednit ty osobnostní vlastnosti oběti, které jsou relevantní pro posouzení významu chráněného zájmu a tím i stupeň nebezpečnosti činu pro společnost. Toto se týká například případů, kdy je obětí dítě, bezbranná nebo invalidní osoba.¹⁷

1.2. Význam viktimologie pro trestní právo procesní

Stejně jako v případě kriminologie, kde oběť stála dlouhou dobu na okraji zájmu tomu bylo i v případě trestního práva procesního. Zatímco obviněnému byla věnována značná pozornost, práva obětí byla značně omezená. Vlivem poznatků viktimologie a pod silicím tlakem veřejnosti se postupně začaly reformovat i procesní předpisy. Obecně je možné konstatovat, že český trestní řád dává poškozenému poměrně rozsáhlá práva, která mu umožňují ovlivňovat průběh a výsledek trestního řízení tak, aby se mu dostalo jak zadostiučinění, tak náhrady škody. Poškozenému je umožněno nahlížet do spisů, činit důkazní návrhy, účastnit se hlavního líčení, podávat proti některým rozhodnutím opravné prostředky a podobně. Praxe ale bohužel za zákony pokulhává, a tak se poškozený často náhrady škody nedočká.

Moderním trendem v posledních letech je snaha zapojit oběti do různých alternativních způsobů vyřizování trestní věci (tzv. odklonem). Snahou je, aby v rámci odklonu bylo dosaženo co nejrychleji jak náhrady škody, tak morální satisfakce (omluvy). Projednáním věci odklonem může dojít k jistému otupění konfliktu mezi obětí a pachatelem a tím i ke snížení rizika sekundární viktimizace.¹⁸

2. Forenzní psychologie

Forenzní psychologie se zabývá aplikací psychologie v oblasti práva. Rozvíjí se jak v podobě teorie jako ucelená vědecká disciplína, která se vyučuje na vysokých školách, tak i v podobě praxe, respektive služeb, pro uživatele působící v oblasti uplatňování práva; například pro kriminalisty či vyšetřovatele. Forenzní psychologie je aplikovaná vědecká disciplína, která se zabývá chováním a prožíváním lidí v situacích regulovaných právem, a to především právem trestním. Dle nejobvyklejšího vymezení se forenzní psychologie opírá o dva podstatné údaje:

¹⁷ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J., a kol. *Kriminologie*, Praha: Eurolex Bohemia, 2001, str. 149-150

¹⁸ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J., a kol. *Kriminologie*, Praha: Eurolex Bohemia, 2001, str. 151-153

1) vazba na psychologii jakožto na vědní obor - každá aplikovaná psychologická disciplína se zabývá v určité míře chováním a prožíváním, jelikož právě tyto dva zmíněné jevy vymezují psychologii jako samostatnou oblast poznávání,

2) vyjadřují zvláštní určení forenzní psychologie, tedy to co je pro ni charakteristické uvnitř psychologických disciplín a čím se od jiných odlišuje.

Specifikum forenzní psychologie spočívá právě v tom, že zkoumá psychologickou problematiku v právně relevantních situacích. Jejím cílem je zjistit, jak probíhá duševní dění člověka, který se ocitl v životní situaci, jenž je postihována právem. Cílem této vědní disciplíny je popis, klasifikace, výklad a ovlivňování jevů spojených s chováním a prožíváním v situacích, na které se vztahuje zejména trestní právo.

Tato věda se například snaží prozkoumat souvislosti mezi vnímáním, zapamatováním apod. na straně jedné a přesností výpovědi na straně druhé. Získané poznatky pak užívá mimo jiné pro doporučení, jakým způsobem může vyslychající postupovat v situaci, kdy je vyslychaný ochotný vypovídat, ale nemůže se na kritickou událost rozpomenout.

Forenzní psychologie se zabývá:

- osobou pachatele - jeho osobností, jednáním, motivací, nebezpečností a nápravou
- osobou oběti - její osobností, viktimizací, dopadem trestného činu na oběť, jednáním oběti, její rolí, ale například i poskytováním pomoci oběti
- samotnými delikty a aplikací psychologie při vyšetřování trestného činu.¹⁹

3. Oběť

Jak již bylo řečeno, viktimologie je vědou o obětech, ale kdo je vlastně tou obětí? Za oběť je zpravidla považována osoba, která utrpěla nějakou újmu. Pro účely této práce budu jako oběť uvádět fyzickou osobu, která utrpěla újmu v souvislosti s trestným činem. Tato újma může být na životě, zdraví, cti, majetku či jiných právech,²⁰ a to nezávisle na tom, zda jí bylo následně zvláštním procesním rozhodnutím přiznáno postavení poškozeného. Pro praxi orgánů činných v trestním řízení bývá často pojem poškozeného synonymem pojmu oběti.²¹ Viktimologie ale chápe pojem oběti mnohem širěji než právo a za oběti považuje i

¹⁹ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*, 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, str. 9 - 12

²⁰ HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, str. 18 - 19

²¹ ZOUBKOVÁ, I. et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, str. 123

osoby, kterým nebyl přiznán "titul" oběti či poškozeného z hlediska trestního práva.

Za oběť jsou považováni i nejbližší příbuzní poškozeného a také osoby, které byly na péči poškozeného odkázané. Obětí jsou rovněž považovány osoby, které utrpěli újmu, když se snažily poškozenému pomoci, respektive kdokoli, kdo se snažil jakýmkoli způsobem zabránit primární viktimizaci.²²

Poznání oběti a její úloha ve vyšetřování trestného činu jsou významné jak při zjišťování pachatele, tak jeho usvědčení a jeho následném adekvátním potrestání. Bohužel tento význam bývá někdy v kriminalistické praxi nedoceňován. Podcenění role oběti může mít mnohdy za následek ukončení trestního procesu a osvobození pachatele i u závažného trestného činu, a to pro nedostatek důkazů. Především u násilných a mravnostních trestných činů může osvobozující rozsudek pachatele komplikovat vztah veřejnosti k orgánům činným v trestním řízení. Zpochybňovat efektivitu jejich činnosti, zvyšovat pocit ohroženosti obyvatel a navozovat dojem beztrestnosti určitých trestných činů určitých osob jakožto pachatelů.

Tomuto přístupu může mnohdy nahrávat i skutečnost, že v části odborných publikacích, zabývajících se kriminalistikou a kriminologií, je obětem věnována jen minimální pozornost. A to i přes to, že je zdůrazňováno, že oběť trestného činu má být považována za významný prvek charakteristiky trestného činu, jelikož právě oběť dosti významně ovlivňuje způsob páchaní trestného činu - například svojí aktivní obranou. Dále oběť ovlivňuje trestný čin svým vlastním jednáním na místě činu - podílí se na vzniku stop, nebo tyto stopy vytváří. Oběť sama bývá nositelkou důležitých kriminalistických stop a svým postojem může ovlivnit i samotný proces poznání a dokázání objektivní pravdy.²³

3.1. Viktimnost

Pojem viktimnost pochází z anglického pojmu "victimity", toto slovo označuje osobní predispozici nebo též disponovanost člověka stát se obětí trestného činu. Jedná se o jistý soubor bio-socio-psychologických znaků, které zvyšují pravděpodobnost stát se obětí určitého druhu trestného činu. Jinak řečeno

²² HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, str. 19

²³ MAREŠOVÁ, A.; MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávání obětí trestné činnosti. mvcr.cz [online]. 2009. [cit. 14.3.2015]. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/o-vyznamu-poznavani-obeti-trestne-cinnosti.aspx>

viktimmnost vyjadřuje stupeň pravděpodobného rizika, že se jednotlivec či určitá sociální skupina stane obětí trestného činu.

Existuje výčet sociálních skupin, jejichž členové se stávají oběťmi kriminálního jednání v konkrétním období častěji než ostatní občané. Tyto údaje zaznamenávají například policejní statistiky, které tak sledují takzvaný objekt zájmu pachatele.²⁴

Viktimmnost mimo jiné závisí i na vlastnostech, profesi, sociální roli a chování každé osoby. Věk oběti může být důležitý například u trestných činů ublížení na zdraví, kdy pachatel předpokládá, že velmi mladá, nebo naopak stará oběť nebude klást odpor. Věk často hraje roli i v případech podvodu, kdy pachatel vyhledá mladou oběť, kde předpokládá její nezkušenost, nebo naopak u staršího člověka, kde počítá s jistou mírou naivity oběti. Samotná povaha určitých zaměstnání v sobě nese vyšší riziko stát se obětí trestných činů. U činů proti životu a zdraví, to jsou například příslušníci policie či vězeňské stráže. Vyššímu riziku loupeže se vystavují zaměstnanci bank, taxikáři, poštovní doručovatelé, prodavači, obsluha čerpacích stanic atd. Sociální charakteristika, tedy příslušnost k určité sociální skupině, jako jsou například; cizinci, přistěhovalci, náboženské či rasové menšiny, se vyznačuje zvýšeným rizikem násilností, urážek nebo rasové nesnášenlivosti. Osoby, projevující se asociálně, nebo mající užší vazby s podsvětím jako jsou například prostitutky, pasáci, narkomani, členové gangů a kriminální živly se vystavují zvýšenému riziku útoku ze strany svých společníků, nebo naopak konkurentů.²⁵

Výše uvedené je jedním z výsledků viktimologických studií a výzkumů, které byly prováděny kriminology v posledních 30ti letech. V těchto bádáních je pro popis kvantitativní míry zasažení populace určitého území či homogenních sociálních skupin kriminalitou užíván pojem "*index viktimmnosti*", který udává počet obětí trestného činu na 100 000 (10 000, 1 000 nebo jiné měřítko) obyvatel nebo členů zkoumané sociální skupiny.²⁶

Tím se samozřejmě nedá říct, že riziko stát se obětí trestného činu by bylo jen u některých profesí, nebo že by si oběť svou viktimizaci sama zavinila jen na

²⁴ MAREŠOVÁ, A.; MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávání obětí trestné činnosti. mvcr.cz [online]. 2009. [cit. 14.3.2015]. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/o-vyznamu-poznavani-obeti-trestne-cinnosti.aspx>

²⁵ HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, str. 23 - 24

²⁶ MAREŠOVÁ, A.; MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávání obětí trestné činnosti. mvcr.cz [online]. 2009. [cit. 14.3.2015]. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/o-vyznamu-poznavani-obeti-trestne-cinnosti.aspx>

základě určitého chování. Jde pouze o zvyšování rizika stát se obětí určitého trestného činu v závislosti na výkonu určitého povolání, chování či příslušnosti k určité skupině.

3.2. Viktimizace

Vikimizací je míněn proces poškozování a způsobování újmy, kterým se z jedince stává oběť trestného činu. Tento děj je mnohem složitější, než by se na první pohled mohlo zdát. Proces viktimizace začíná útokem na oběť, ale zpravidla jím nekončí. Psychologické výzkumy ukazují, že újma, která je způsobená trestným činem, je pouze začátkem v celém procesu viktimizace a na tento děj následně navazují další zraňující události. Dá se říci, že proces viktimizace má svoji dynamiku, která překračuje bezprostřední a přímé důsledky spáchaného trestného činu.²⁷

Viktimizace je tudíž proces, kdy se z potenciální oběti stává oběť skutečná. Tento průběh může být někdy ovlivněn i chováním samotné oběti; například její neopatrností, provokujícím chováním či vztahem k samotnému pachateli. Jedná se o proces poškozování a způsobování újmy, v němž se z jedince stává oběť konkrétního trestného činu.

Viktimizace začíná zpravidla samotným kriminálním útokem, na který navazují další zraňující události. Z tohoto důvodu u viktimizace rozlišujeme zpravidla dvě fáze, ale někteří autoři uvádějí i tři. Jedná se o:²⁸

Viktimizace primární

Primární viktimizací se rozumí prvotní újma, která je spojena bezprostředně s trestným činem. V důsledku trestného činu vzniká oběti vždy primární újma, jenž je způsobena pachatelem. Jedná se tedy o poškození, která jsou přímým a bezprostředním důsledkem trestného činu.²⁹

Primární viktimizace jde zcela na vrub pachatele. Vzniklá újma zahrnuje tzv. primární rány. Tyto rány jsou trojího typu: fyzická újma (narušení fyzické integrity počínaje lehčími zraněními a konče těžkým ublížením na zdraví až smrtí), finanční újma (poškození či ztráta majetku, ale také ušlý zisk či náklady na léčení), emocionální újma (emocionální rány jsou těžko objektivně

²⁷ ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. 2. vyd. Plzeň Aleš Čeněk, 2009, str. 116

²⁸ ZOUBKOVÁ, I. et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, str. 217

²⁹ ČÍRTKOVÁ, L., VITOUŠOVÁ, P. a kol. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007, str. 12

postižitelné, jelikož se odvíjí od prožívání oběti a souvisejí s jejím osobnostním založením a individualitou, mohou být značně ničivé a obtížně odstranitelné).³⁰

Viktimizace sekundární

Sekundární viktimizací se rozumí druhotné zraňování oběti. Sekundární viktimizace se vztahuje na tzv. deklarované oběti, z oběti se stává poškozený. Zahrnuje nevhodné reakce na fakt, že byl konkrétní jedinec postižen konkrétním trestným činem. Původcem sekundární viktimizace se může stát prakticky kdokoli, kdo přijde s obětí do styku v době, kdy získala status poškozeného. K nejčastějším zdrojům sekundární viktimizace patří: instituce oficiální kontroly (policie, justice), média a sociální okolí oběti v soukromém životě a v zaměstnání. Tyto tři skupiny disponují největším potenciálem druhotně zraňovat poškozeného, jelikož interpretují trestný čin a posuzují roli, kterou v něm oběť hrála. V době po činu nejvíce ovlivňují život poškozeného, jelikož mu explicitně i implicitně připisují konkrétní profil oběti. Dalšími častými původci sekundární viktimizace jsou soudní znalci, pracovníci pojišťoven či úředníci v institucích, se kterými přicházejí poškození do styku.

Právě strach ze sekundární viktimizace bývá nejčastější příčinou neochoty oběti spolupracovat s policií a justicí. K tomu, aby oběť trestný čin neoznámila a setrvala raději v latenci, stačí i pouhý strach ze stigmatizace. Strach oběti z toho, co si o ní pomyslí její nejbližší, její sousedé, kolegové v práci.

Při sekundární viktimizaci vznikají tzv. sekundární rány, které jsou psychologického rázu. Přestože jím chybí materiální znaky, mohou často zraňovat oběť víc, než rány primární. V této fázi je oběť de facto trestána za něco, co nezavinila. Obecně jsou sekundární rány definovány jako přetrvávající negativní pocity- pocit stigmatizace, pocit negativní exkluzivity, pocit nespravedlnosti.³¹

Se sekundární viktimizací bývají často spojovány i následky medializace trestného činu, kdy často dochází ke zveřejňování nejen jmen obětí, ale i samotných okolností trestného činu. Často dochází i ke zveřejňování nevhodných reakcí okolí oběti či obtěžování obětí samotných medií.³²

³⁰ ČÍRTKOVÁ, L., VITOUŠOVÁ, P. a kol. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007, str. 14

³¹ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014, str. 61

³² MAREŠOVÁ, A.; MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávání obětí trestné činnosti. mvcr.cz [online]. 2009. [cit. 14.3.2015]. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/o-vyznamu-poznavani-obeti-trestne-cinnosti.aspx>

Mezi důsledky sekundární újmy patří například pocit nedůvěry až nespravedlnosti (zájem orgánů činných v trestním řízení o oběť je omezen jen k podání informací o případu, oběti mohou pociťovat nedostatečný zájem o svoji osobu a ochranu, dále nemusí být naplněna jejich očekávání o druhu a výši trestu, který byl, nebo má být pachateli uložen), pocit nedůstojnosti až ponížení (toto může oběť pociťovat v důsledku nevhodně vedeného výslechu, medializace či na základě nevhodné reakce okolí), pocit nejistoty až izolace (tyto pocity navazují na předsudky o podílu viny oběti na viktimizaci, lidé mají také tendenci vyhýbat se přímému kontaktu s oběťmi trestných činů. Pocit izolace se nejzávažněji projevuje ve vztahu k rodině, v práci a v nejbližším okolí oběti).³³

K sekundární viktimizaci dojít nemusí.

Viktimizace terciální

Někdy se objevuje i pojem terciální viktimizace. Někteří autoři tento stav považují za součást sekundární viktimizace, jiní jej vyčleňují.

Terciální viktimizací se rozumí stav, kdy jedinec není s to se přiměřeně vyrovnat s traumatickou situací, a to i přes to, že již došlo k nápravě a odškodnění. Je to situace, kdy se osoba zásadně psychicky mění, není schopen pokračovat v životě, který vedl před tím, než se stal obětí. Takovýto jedinec není schopen pokračovat ve své životní cestě a často mění svůj životní styl. Pozadí terciální viktimizace je ale třeba hledat často spíše ve zvláštностech osobnostního založení oběti.³⁴

V tomto případě mluvíme o dlouhodobé újmě, kdy ani po delší době či jisté nápravě, nebo odškodnění, jedinec není schopen se s činem na něm spáchaným vyrovnat a navázat na svůj předešlý život.³⁵

Osobnost oběti trpí po psychické stránce: pocitem viny, lítostí (klade si za vinu to, co se jí stalo, a reakce okolí ji v tom utvrzují), ztrátou sebedůvěry (cítí se zcela bezbranná a ochromená), pocitem podrážděnosti (oběť není schopna kontrolovat většinu svých životních funkcí), pocitem strachu (strach, že se trestný čin může opakovat, že může pachatel znovu zaútočit nebo se mstít), snížením koncentrace, pozornosti, zhoršením rozumových schopností, náladovostí. Po

³³ ZOUBKOVÁ, I., MOULISOVÁ, M. *Kriminologie a prevence kriminality*. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2004, str. 31

³⁴ ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 117

³⁵ ZOUBKOVÁ, I. et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, str. 217 - 218

fyzické stránce může oběť trpět například tělesnou slabostí, srdečními potížemi, bolestmi hlavy, plačtivostí,...³⁶

Opakovaná viktimizace

Termínem opakovaná viktimizace se označuje situace, kdy se jedna a ta samá osoba stane během určitého časového období (relativně krátkého) opět obětí trestného činu. Tato opakovaná viktimizace je pro oběť velkou zátěží, a to nejen proto, že je oběti způsobena újma dalším trestným činem, ale i proto, že orgány činné v trestním řízení mohou opakovanou viktimizaci vůči téže osobě podcenit. Oběti se následně nedostane takové péče a zastání, jako v případě prvotní viktimizace.³⁷

3.3. Následky viktimizace

*"Zločin zničí bazální jistoty, víry či iluze, které charakterizují normálního, duševně pevného jedince. Viktimizace otřese fundamentárními představami, které člověk má o sobě a o světě."*³⁸

Ač oběti zažívají různé druhy viktimizace, jejich psychické reakce bývají často podobné. Tato podobnost je vysvětlitelná především tím, že viktimizace rozkolísá základní iluze člověka. Mezi tyto iluze řadíme;

- 1) iluzi nezranitelnosti,
- 2) pocit vlastní hodnoty, eventuálně pozitivní sebeobraz,
- 3) iluzi o světě jako smysluplném a koneckonců spravedlivém místě.³⁹

Výzkumy obětí, které se soustředily mimo jiné na dokumentaci újmy a trápení, která jsou součástí viktimizačního procesu, jímž si oběť prochází, zjistily, že kromě fyzické újmy, ztráty či poškození majetku, uvádí velká část obětí i absenci v zaměstnání a ztrátu nebo změnu stereotypů původního života. Oběti zažívají též emocionální úzkost a problémy ve vztazích s rodinnými příslušníky nebo přáteli. Většina obětí se však s důsledky viktimizace vyrovnává sama, jelikož oběti často o organizacích poskytující pomoc ani nevědí, nebo je z různých důvodů nekontaktují.⁴⁰

³⁶ ZOUBKOVÁ, I., MOULISOVÁ, M. *Kriminologie a prevence kriminality*. Praha: Armex Publishing s.r.o., 2004, str. 31 - 32

³⁷ MARTÍNKOVÁ, M. *Oběti kriminality v aktuálních souvislostech* In SCHEINOST, M. a kol. *Kriminalita očima kriminologů*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, str. 112

³⁸ Janoff-Bulman a Friese (1983)

³⁹ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forezní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014, str. 85

⁴⁰ HOLOMEK, J. *Viktimologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, str. 53

4. Újma

Podle základních definic oběti, je oběti vždy způsobena nějaká újma. Tyto újmy je možné klasifikovat podle několika kritérií.

Z hlediska časového nastávají některé újmy bezprostředně po trestném činu, jiné se projevují až po delší době. Stejně tak samotné trvání újmy může být krátkodobé, dlouhodobé a u některých jedinců může trvat i celý život.

Podle povahy trestného činu se může jednat o újmu fyzickou, psychickou, finanční majetkovou a nemateriální. Zatímco stanovení majetkových škod zpravidla nepředstavuje problém, u ostatních škod se závažnost újmy zjišťuje velmi těžko.⁴¹

4.1. Fyzická újma

Jedním ze zjevných následků viktimizace je fyzická újma, tedy fyzické zranění oběti, které je způsobené trestným činem. Takováto zranění jsou snadno viditelná a bývají i zpravidla léčitelná. Jsou to následky snadno rozpoznatelné a zjevné.

Wallace rozpoznává čtyři všeobecné typy fyzických zranění, které byly způsobené trestným činem;

- bezprostřední zranění, jejichž léčení nezanechá žádné stopy, jde například o modřiny, pohmožděniny, menší řezné rány či zlomeniny kostí. Tato zranění se většinou léčí rychle a nejsou obecně považovány za závažné. U některých obětí se ale mohou závažnými stát, například u starých nebo nemocných lidí, tam se doba léčení prodlužuje a úplné zhojení se komplikuje.

- zranění, která zanechávají viditelné jizvy, jedná se o zranění, po jejichž zhojení zůstanou oběti nějaké viditelné následky - jizvy, například v oblasti obličeje, krku, rukách či nohách, ale také vyražené zuby, ztráta prstů, omezená pohyblivost v důsledku nedokončeného hojení. Takováto zranění se v důsledku nepovažují za katastrofické, ale mohou zapříčinit změnu života oběti.

- neznámá dlouhotrvající fyzická zranění, do této kategorie spadá ohrožení virem HIV nebo AIDS či různými pohlavně přenosnými chorobami. Důsledkem bývá naprostá změna života, ale i smrt.

- Dlouhotrvající katastrofická zranění, tyto zranění zahrnují situace, kdy dojde k omezení fyzického pohybu obětí, například ztráta končetin či ochrnutí.

⁴¹ HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, str. 53

Podobná zranění nevedou jen ke změně života samotné oběti, ale i jejího okolí, například rodiny, která se o oběť musí starat.⁴²

4.2. Psychická (emocionální) újma

Mluvíme-li o psychické újmě, jde především o psychologický dopad kriminálního činu na oběť. Bezprostřední prožívání újmy je aktuální reakcí jedince na primární viktimizaci. Je zjevné, že schopnost a průběh duševního vyrovnávání se s danou situací je individuální u každého jedince. Přesto ale existují určité obecné symptomy, které jsou u všech lidí, ač se zbarvují různou intenzitou, prudkostí a délkou trvání.

Některé následky psychologického dopadu zločinu na oběť jsou podobné nebo dosti shodné u obětí trestných činů, jako u obětí jiných traumatických událostí, jako jsou dopravní nehody či různé jiné katastrofy. Obecně se ale dá říci, že viktimizace představuje silně stresující událost, která je nenadálá, neočekávaná, svévolná a nepředvídatelná. Vyznačuje se tím, že se na ní nedá připravit dopředu a je nesmírně obtížné se s ní rozumově vypořádat. Například odpovědět si na otázku, "proč to potkalo zrovna mě?". Bývá téměř nemožné se viktimizaci vlastním přičiněním vyhnout.⁴³

Emocionální rány mohou být značně rozmanitého charakteru. Můžeme je rozčlenit na: vnitřní diskonformitu (nepohodu), tenzi (napětí) a labilitu (kolísání emočních stavů). K častým příznakům patří i strach z pachatele či strach z opakované viktimizace. Oběť dále může trpět nedůvěrou ve své okolí a bojí se dělat to, co do té doby dělala zcela přirozeně. Mentálně je stále vázána na kritickou událost a není schopna se od ní odpoutat. Těžko se koncentruje na práci a mívá pocit ztráty své původní identity - cítí se "jiná, než před tím". Často pro oběť bývá těžké vzpomenout si na určité detaily trestného činu, ale naopak jiné detaily nemůže dostat z hlavy a opakovaně se jí vracejí. Objevují se rovněž pocity hněvu a podrážděnosti.⁴⁴

Prožívání újmy má svou dynamiku, která souvisí s tím, jaký obraz skrývá chování a prožívání po té, co se stal obětí trestného činu. V této závislosti rozlišujeme jisté etapy, nebo též fáze vyrovnávání se s krizí. Prožívání újmy se zpravidla vyznačuje těmito třemi fázemi:

1) Fáze nárazu nebo-li šoku,

⁴² HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, str. 54

⁴³ ČÍRTKOVÁ, L. *Kriminální psychologie*. Praha: Eurounion, s.r.o., 1998, str. 114

⁴⁴ HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, str. 55 - 56

- 2) Fáze hojení (nastupující, předběžné adaptace),
- 3) Fáze zhojení (konečná adaptace).

-**Fáze šoku**, nebo-li fáze nárazu, nastává bezprostředně po kriminálním útoku. Jedinec je zaskočen kritickou událostí a dynamika prožívání odpovídá nastalým stresovým reakcím, jak jsou popisovány v psychologii stresu. První okamžiky se dají popsat jako "*ztuhnutí úlekem*", následuje dezorganizace, kdy se poškozený cítí a jedná zmateně. Oběť nemůže a nechce uvěřit tomu, co se událo a, uplatňuje obranné mechanismy, jako jsou popření⁴⁵ nebo regrese⁴⁶. Toto chování oběti může být napadáno pro její netečnost, neschopnost se srozumitelně vyjadřovat, souvisle mluvit či racionálně uvažovat. Časté jsou rovněž poruchy paměti, zejména proces vybavování. Doba trvání této fáze je individuální, může se projevovat v rámci hodin, ale i dnů. S obětí v této fázi se setkávají nejčastěji kriminalisté, policisté, kteří přijímají oznámení a vyšetřovatelé na místě činu. Je nutné, aby tito s obětí uměli správně zacházet a využívali poznatky o dopadu trestného činu na oběť. V této fázi se vyskytují dva vzorce chování; expresivní chování⁴⁷ a kontrolované chování.⁴⁸ Oba druhy chování jsou plnohodnotné a signalizují vážný otřes oběti.

- **Fáze hojení**- v této fázi se oběť začíná s událostí postupně vyrovnávat. Zpracovává prožité trauma a začleňuje jej do své osobní historie. Dochází ke kolísání mezi dvěma polohami, které se střádají v čase. V první poloze se jedinec k události prožitkově vrací, hovoří o ní, konfrontuje své pocity v komunikaci se svým okolím, znovu je zaplavován emocemi smutku, zloby, strachu, odporu a pocity viny. Druhá poloha je naprosto opačná, je to poloha, kdy dochází k odmítání o prožitém traumatu hovořit. Jedinec se snaží popřít své přirozené pocity. V této poloze dochází ke stahování oběti sama do sebe. Touto dynamikou se vysvětlují výkyvy v chování a náladách obětí. Jedinec se v této fázi postupně smiřuje s danou situací. Avšak přivyknutí novým okolnostem a prožitkové zpracování krize nebývá stabilní. Objevuje se ještě pláč, bezradnost, ztráta životní perspektivy. Doba trvání této fáze je opět individuálně odlišná a souvisí s hloubkou utržených ran a rozsahem újmy. V této fázi je důležité, aby okolí oběti

⁴⁵ "*To co se stalo není skutečnost, je to jenom sen*"

⁴⁶ Chování poškozeného odpovídá výrazně mladšímu věku

⁴⁷ Jedná se o rozjitřené, silné a často i protichůdné vnitřní emoce, jako například strach, vztek, zoufalství, ventilované navenek.

⁴⁸ U kontrolovaného chování chybí vnější výraz, oběť působí strnule, strojeně, chladně, může se na první pohled zdát, že se oběti daná událost nedotkla.

vědělo a bylo připravené na tyto výkyvy a nedocházelo z jejich strany k druhotnému zraňování oběti.

- **Fáze zhojení**- konečná adaptace oběti, kdy jedinec postupně dojde ke konečnému zpracování prožitého traumatu a vzpomínky začnou ztrácet emocionální náboj. Oběť si zvolí individuální způsob na nahlížení na prožitou újmu. Často nastává situace, kdy je oběť netečná, lhostejná, rezignuje a bagatelizuje vzniklou újmu. Záleží na mnoha okolnostech, jak dlouho bude oběti trvat, než si zvykne na danou situaci a navrátí se do normálního života. Oběť se v této fázi znovu integruje do společnosti a je schopná nových prožitků. Oběť ale na prožité trauma zcela nezapomene, kriminální událost zůstane ve zpracované podobě součástí její osobnosti.⁴⁹

V oblasti psychických následků viktimizace můžeme klíčové poznatky viktimologie shrnout do tří bodů;

1) Prožívání viktimizace je individuální, to znamená, že stejný zločin může vygenerovat různé obrazy viktimizace, nebo-li různé profily obětí. Zde je dobré připomenout například protikladnost chování a prožívání obětí relativně podobných vzorců viktimizace (některé oběti zvyšují ochranu svého soukromí a o činu s nikým nemluví a snaží se žít, jako by se nic nestalo, jiné oběti se s činem vyrovnávají sdílením se svým okolím až medializací).

2) Všechny oběti vykazují krátkodobé následky, jen některé oběti vykazují následky dlouhodobé (záleží na závažnosti trestného činu). V současné viktimologii panuje přesvědčení, že většina obětí dosáhne adaptability, tedy že u většiny osob, které ve svém životě zažily trauma způsobené kriminální viktimizací, dojde v přiměřené době k úplnému uzdravení.

3) Existují zvláště zraňující, nebo-li traumatizující zločiny a existují také zvláště zranitelné (vulnerabilní) oběti. K zvláště zraňujícím podobám kriminální viktimizace patří podle empirických výzkumů jednoznačně týrání a zneužívání v dětství a také trestné činy znásilnění.⁵⁰

viktimizační syndrom - psychické následky viktimizace bývají zahrnovány pod takzvané viktimizační syndromy. Viktimizační syndrom představuje jakýsi deliktově specifický popis typických psychických následků viktimizace. Jelikož psychopatologické diagnózy vždy nevystihují přesně spektrum potíží u obětí, bylo nutné zavést tyto následky do odborného povědomí.

⁴⁹ ČÍRTKOVÁ, L. *Kriminální psychologie*. Praha: Eurounion, s.r.o., 1998, str. 115 - 117

⁵⁰ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014, str. 71

Viktimizační syndrom plní dvě funkce: 1) Odkazuje rovnou na příčinu potíží, tedy na konkrétní typ zločinu, který způsobil změny v chování a prožívání oběti. 2) Brání zbytečné "psychiatrizační" u obětí. Podporují tvrzení, že problémy, které má oběť, jsou ve skutečnosti normální reakcí na nenormální situaci, které byla oběť vystavena. Lze je poměrně dobře využít pro normalizaci potíží a edukaci obětí, což je považováno za základní stavební kameny účinné intervence.

Pojem viktimizační syndrom zavedl traumatolog z Michiganu F.M. Ochberg. V jeho pojetí zahrnoval viktimizační syndrom následky typické pro násilné zločiny a sexuální zneužívání. Mezi hlavní příznaky Ochberg zařadil;

- ztráta schopností zvládat běžný den, projevující se pasivitou a nedůvěrou ve vlastní úsudek.

- pocit stigmatizace, vlastní přesvědčení oběti, že již není atraktivní,
- pocit izolovanosti a ztráty intimity,
- potlačování, anebo naopak nepřiměřenou ventilaci vzteku,
- bagatelizaci újmy,
- amnézii na traumatizující událost,
- sebeobviňování,
- tendenci vystavovat se rizikovým situacím,
- akceptování názorů pachatele.⁵¹

4.3. Sociální újma

Oběti trestných činů se často setkávají se sociální izolací, která často komplikuje proces vyrovnání se s vzniklou situací. Hendersonová uvádí, že jistá míra neschopnosti rodiny, příbuzných a přátel oběti čelit otázkám, které byly nastoleny viktimizací, obviňováním oběti, stranění se oběti nebo bagatelizováním události samotné může oběť připravit o oporu ve vztazích. Okolí oběti často oběti říká, jak se má cítit, co si má myslet, nebo jí dávají za vinu za vzniklou situaci a očekávají, že se co nejdříve vrátí do normálu a vše bude v pořádku.⁵²

Oběť se ale cítí osamělá a ostrčená (označená) již samotnou nálepkou oběti a jakákoli snaha a podpora ze strany okolí jí nepomáhá vzniklé odcizení překonat.

⁵¹ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forezní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014, str. 90

⁵² HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, str. 61

4.4. Další újmy

Některé náklady spojené s kriminalitou je snadné vyčíslit, jedná se například o zdravotní péči, policejní službu, odcizený či zničený majetek. Existují ale jiné oblasti, které se vyčíslují jen velmi těžko. Ohodnotit ztrátu kvality života, ztrátu pocitu bezpečí, důvěry či jiné nehmotné ztráty, které oběť utrpěla už tak snadné není.

Mnohé oběti jsou nuceny změnit zaměstnání, koníčky a někdy i samotné bydliště. Jiné oběti trpí strachem z kriminality a vynakládají značné částky za různé bezpečnostní systémy ve snaze se před dalšími útoky ochránit. Některým obětem se v následku trestného činu rozpadne rodina, jiní ztratí své přátele. Stát se sice snaží ztrátu obětí finančně kompenzovat, ale skutečná ztráta bývá mnohdy vyšší a kompenzovat se nedá.⁵³

5. Typologie obětí

Při zkoumání obětí trestných činů se uplatňuje i typologický přístup. To znamená, že se odborníci snaží roztrždit empirické poznatky, které získali o obětech, do skupin, které umožňují rychlou a přehlednou orientaci. Pro vytváření typologií se užívají různá hlediska, to je také důvod, proč existuje více druhů typologií obětí. Už samotní zakladatelé viktimologie Hans von Hentig a Benjamin Mendelsohn vytvořili klasifikační schémata obětí zločinu. Hentig ve své typologii upřednostňuje spíše sociální znaky a dělí oběti do 13ti skupin (děti, ženy, senioři, psychicky narušené osoby, imigranti, příslušníci minorit, ale například i osoby prahnoucí po snadném zisku). Oproti tomu Mendelsohn vychází ve své klasifikaci z interakce oběti a pachatele a jako kritérium uvádí stupeň "viny" oběti. Touto metodou došel k šestistupňové stupnici, kde je na vrcholu "oběť s větší mírou zavinění než pachatel" a na konci se nachází "zcela nevinná oběť". Pod "obětí s větší mírou zavinění než pachatel" si můžeme představit například situaci, kdy oběť pachatele k činu vyprovokuje.

Mezi nejužívanější a nejčinnější typologie obětí patří tyto:

1) *Typologie obětí podle zažitého trestného činu* (oběti kopírují kategorie deliktů používané v kriminologii, nejčastěji se rozlišují tyto skupiny nebo typy: oběti přímého fyzického násilí, oběti sexuálního násilí, oběti domácího násilí, dále oběti s majetkovou újmou způsobenou vloupáním do soukromí a oběti podvodů).

⁵³ HOLOMEK, J. *Viktimologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, str. 61 - 64

2) *Typologie oběti podle reakce na trestný čin* (rozlišuje oběti s expresivní a kontrolovanou reakcí podle intenzity vnějšího chování nebo oběti pasivní, odevzdané a oběti aktivní).

3) *Typologie obětí podle interakce "oběť - pachatel" v době kolem spáchání trestného činu* (tato typologie patří mezi nejznámější a uvedl ji viktimolog egyptského původu E.A. Fattah). Tato typologie rozlišuje 5 základních typů obětí, a to:

a) *Zúčastňující se oběť*- v tomto případě kriminálnímu činu předchází vzájemná interakce mezi obětí a pachatelem, která ovlivňuje motivaci pachatele. Jde o poměrně častou situační konstelaci, která odpovídá statistickému poznatku o násilných trestných činech, tedy že pachatel se s obětí ve většině případů zná.

b) *Nezúčastňující se oběť*- tady nedochází k žádné interakci mezi obětí a pachatelem a motivace kriminálního jednání nemá žádnou přímou vztahovou vazbu na oběť. V tomto případě neměla oběť možnost vnímat potencionální ohrožení dříve než v okamžiku samotného útoku.

c) *Provokující oběť*- jak již název napovídá, jedná se o případ, kdy sama interakce mezi obětí a pachatelem ovlivnila spáchaný trestný čin. V tomto případě podcenila oběť nebezpečnost situace, špatně odhadla pachatele a záměrně či bezděčně se vystavila silně viktimologické situaci. U tohoto typu (ať již v mužském či ženském podání) obvykle shledáváme výrazné osobnostní a behaviorální viktimologické faktory. S provokujícím chováním se shledáváme i u běžně vyrovnaných sebeovládajících se osob, které byly momentálně zahrnuty do kouta.

d) *Latentní oběť*- tato oběť se obvykle vyznačuje přítomností všech viktimologických faktorů. V tomto případě ale role oběti není veřejná, respektive újma není formálně známa. Značná míra latence se předpokládá především u obtížně kontrolovatelných jevů, jako je například násilí - fyzické, psychické či sexuálně - páchané v rodinách. S vyšší mírou latence lze počítat rovněž u deliktů, jejichž zveřejnění s sebou přináší četné emocionální problémy a společenské předsudky, například sexuální zneužívání dětí. Výzkumy zaměřené na latentní oběti umožňují korigovat statistické odhady výskytu určitých trestných činů. Jsou důležitým pramenem informací a doplňují oficiální policejní statistiky, které by jinak zahrnovaly pouze oficiálně zaregistrované a stíhané případy.

e) *Nepravá oběť*- V tomto případě je role oběti získaná buď omylem, nedopatřením nebo shodou nešťastných náhod. Osoba se ocitla v nesprávnou dobu na nesprávném místě a stala se zcela náhodně, nebo také v zastoupení za někoho jiného obětí trestného činu. Útok měl směřovat jiným směrem. Někdy jsou do této skupiny, kdy se osoba jen domnívá, že se stala obětí trestného činu, aniž by se tak skutečně stalo.⁵⁴

6. Psychologie oběti

Má za úkol objasnit podstatu traumatizace, která je způsobena trestným činem. Zjišťuje, jak oběť trestný čin prožívala a jak se s ním vyrovnává. Mapuje dopad trestného činu na oběť a problémy, se kterými se potýká. Ověřuje, co pomáhá a co naopak blokuje návrat oběti do běžného života.⁵⁵

Zkoumání psychologie oběti není samoučelnou teoretickou záležitostí. Důležitá je její role například v oblasti prevence a získané poznatky rovněž slouží jako instruktáž pro pracovníky policie a justice v rámci takzvané psychologické první pomoci. Další cenné informace přináší výzkum obětí i do oblasti objasňování a vyšetřování trestné činnosti. Neméně důležité jsou poznatky i pro aplikaci odborné psychologické pomoci a péči o oběť.⁵⁶

7. Role oběti v trestném činu

Jak již bylo výše řečeno, pro vyjádření podílu oběti na vlastní viktimizaci se používá termínu "*vina oběti*" nebo "*zavinění oběti*", ani jeden z těchto pojmů ale nelze směřovat s trestněprávním pojmem zavinění. Je třeba uvést, že jakákoli míra podílu oběti, včetně chování oběti, které vyprovokovalo pachatele k útoku, či mělo podíl na jeho zintenzivnění, není důvodem pro zproštění odpovědnosti pachatele a přenesení viny na oběť.

Zvláštní kapitolou jsou oběti, které k vlastní viktimizaci přispějí svou neopatrností. Může se jednat o oběti majetkové kriminality (krádeže, vloupání, podvody), mravnostní kriminality (znásilnění) či násilné kriminality (ublížení na zdraví, vražda).⁵⁷

⁵⁴ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str.99 - 101

⁵⁵ ČÍRTKOVÁ, L., VITOUŠOVÁ, P. a kol. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007, str. 11

⁵⁶ ČÍRTKOVÁ, L. *Kriminální psychologie*. Praha: Eurounion, s.r.o., 1998, str. 117

⁵⁷ MAREŠOVÁ, A.; MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávání obětí trestné činnosti. mvcr.cz [online]. 2009. [cit. 14.3.2015]. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/o-vyznamu-poznavani-obeti-trestne-cinnosti.aspx>

7.1. Vztah oběti a pachatele

Vztah oběti a pachatele je pro většinu případů významný, a to z hlediska vzniku kriminogenní situace, samotného průběhu trestného činu i z hlediska odhalování a vyšetřování trestného činu.⁵⁸ A to především proto, že případů, kdy napadená osoba, nebo-li oběť, neovlivnila vznik či průběh útoku jsou jen řídké. Naopak případy, kdy oběť zásadním způsobem ovlivnila jak průběh, tak následek kriminálního jednání, nebo svým chováním útok vyprovokovala, jsou poměrně časté. Z uvedeného vyplývá, že zjištění role oběti při vyšetřování kriminálního činu je nezbytné.⁵⁹

Relevantní jsou jak vztahy subjektivní, tak vztahy objektivní, tedy existující nezávisle na pachateli. Často o tomto vztahu oběť ani pachatel neví, uplatní se až při samotné viktimizaci, například tím, že usnadní setkání oběti s pachatelem.

Vztahy mezi obětí a pachatelem mají nejčastěji subjektivní povahu, tedy si je strany uvědomují, jsou jimi ovlivňovány a vytvářeny. Může se jednat jak o vztahy jednostranné, tak oboustranné. Často se jedná o vztahy rodinné, manželské, milenecké. Subjektivní vztahy bývají zpravidla emočně prosyceny a jsou zúčastněnými stranami pocíťovány ať již s pocity libosti, či nelibosti.

Vztahy mezi obětí a pachatelem sehrávají různě velkou roli v závislosti na druhu trestného činu. Mají velký význam například u vražd nebo sexuálního zneužívání, v těchto případech oběť pachatele velice často a dobře zná. U loupeží a krádeží takovýto vztah není až tak častý, ale i tak je větší poměr obětí, které pachatele znaly, než těch, které se s ním nikdy předtím nesetkaly.

Spojitosť mezi obětí a pachatelem je i velice významná v procesu odhalování a vyšetřování trestného činu. Promítá se například do ochoty poškozeného oznámit delikt, vypovídat a ovlivňuje i do spolupráce oběti s vyšetřovatelem.⁶⁰

⁵⁸ ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie, díl I. Obecná část*, 3. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 1998, str. 74

⁵⁹ MAREŠOVÁ, A.; MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávání obětí trestné činnosti. mvcr.cz [online]. 2009. [cit. 14.3.2015]. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/o-vyznamu-poznavani-obeti-trestne-cinnosti.aspx>

⁶⁰ ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie, díl I. Obecná část*, 3. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 1998, str. 74 - 75

7.2. Role oběti při objasňování trestného činu

Toto téma je spíše kriminalistické, než kriminologické či viktimologické, ale já bych jej chtěla zmínit především proto, že ve snaze objasnit trestný čin je k oběti někdy přistupováno jen jako k pouhému nositeli stop. V minulosti to tak také bývalo. Nešetrným zacházením s obětí, právě při snaze získat kriminalistické stopy, dochází velmi často k sekundární viktimizaci, které by se šetrnějším jednáním dalo vyvarovat.⁶¹ Toto zmiňuji zvláště z důvodu, že na základě výzkumu, který probíhal prostřednictvím dotazníkového šetření na podzim roku 2003 a sestavil jej Bílý kruh bezpečí, většina respondentů uvedla jako nejvíce překvapující situaci bezprostředně po činu, právě nevhodné jednání policie a zdravotnického personálu. Příklady: "*V situaci, kdy můj manžel, syn a zeť leželi na zemi postřelení a já nevěděla, který z nich ještě žije, jsem musela odpovídat na otázky; jestli je znám, jaký mám k nim vztah, jaká jsou rodná čísla včetně lomítek atd...*", "*Jednání policie. Nebyla nám poskytnuta žádná ochrana a pachatel byl přítom stále na útěku. Žádná zdravotnická pomoc. Žádná ochrana před médii...*" Na otázku, co vám po činu nejvíce ublížilo se až 75% obětí a pozůstalých shodli na nevhodném přístupu policie a na nevhodném způsobu informování ze strany médií či chování některých lidí. Příklady: "*Postoj kriminální policie. Necitlivost z jejich strany. Ponižující otázky při výslechu na policii.*", "*Jednání ze strany státních orgánů, které s námi jednaly v některých situacích, jako bychom je nějak obtěžovali, a dokonce po nich chtěli nějaké nedostupné informace nebo pomoc*".⁶²

Toto uvádím především proto, jelikož je nutné si uvědomit, že osoba oběti hraje důležitou roli při samotném oznámení trestného činu, při popisu skutku či případně popisu pachatele. Oběť je zásadním zdrojem informací pro zahájení vyšetřování a pro jeho pokračování, v některých případech bývá jediným zdrojem informací o pachateli. A pokud se oběť bude obávat ponižujícího chování ze strany policie či bude mít pocit, že jí policejní orgány neposkytnou ochranu, nemusí k oznámení trestného činu či ke spolupráci s vyšetřujícími orgány vůbec dojít.

⁶¹ MAREŠOVÁ, A.; MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávání obětí trestné činnosti. mvcr.cz [online]. 2009. [cit. 14.3.2015]. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/o-vyznamu-poznavani-obeti-trestne-cinnosti.aspx>

⁶² ČÍRTKOVÁ, L., VITOUŠOVÁ, P. a kol. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007, str. 144 - 147

7.3. Oběť jako nositel stop

Krom kriminalistických stop, které se dají nalézt na oběti po násilných trestných činech, kdy může oběť v sebeobraně zranit pachatele, poznamenat jej, poškodit jeho oděv - tedy svým aktivním jednáním stopy vytvořit, existují i stopy paměťové. Paměťových stop u oběti je využíváno, pro roli svědka a při rekonstrukci⁶³ a rekognici⁶⁴ události.

Kromě stop samotných je ale pro vyšetřovatele důležité i chování samotné oběti při výslechu či změny tohoto chování v průběhu času, chování při konfrontaci s pachatelem, nebo třeba změny v psychice oběti potvrzené odbornými znalci.⁶⁵

8. Jak k oběti přistupovat

Podle poznatků současné viktimologie je viktimizace událostí, které není možné se s jistotou vyhnout, a to ani při dobré prevenci. Také je to událost, na kterou se nelze dopředu optimálně připravit. Existují sice oběti, kterým se podaří z moci pachatele vymanit, to se ale bohužel stává jen zřídka. Ať se oběť při konfrontaci s pachatelem zachová jakkoli, zaslouží si respekt, a podle toho by se s ní mělo jednat.

Oběť trestný čin nespáchala, tíha zločinu by tedy měla jít k tíži pachatele. Jak již bylo zmíněno, výzkumy prokázaly, že pachatel je schopen držet oběť v šachu pouhou svou přítomností. Je zcela normální, že v situaci, která je zátěžová a psychicky náročná, oběť jedná z pohledu zvenčí nenormálně. Pro následné hodnocení chování oběti v průběhu viktimizace platí zásada; *"Ať už se oběť zachovala jakkoli, mělo by být její chování rekonstruováno bez výčitek a obviňování"*. Nikdo, ať už profesionálové nebo laická veřejnost nesmí oběti vyčítat, že něco udělala či naopak neudělala.⁶⁶

Kontakt s člověkem, kterého postihla viktimizace je obvykle vnímán jako stresující. Uvědomujeme si, že to co se přihodilo nelze vzít zpět. Lidé v nejbližším okolí oběti často nevědí, jak k ní přistupovat, jak se v její blízkosti chovat, o čem

⁶³ *"Jedná se o kriminalistickou metodu, kdy dochází k obnovení kriminalisticky významných hmotných objektů, situací a skutkových okolností, případně jejich podstatných znaků."*

⁶⁴ *"Jedná se o specifickou metodu kriminalistické praxe, která je upravena trestním řádem, kdy ztotožněná osoba znovu poznává konkrétní osobu nebo věc, jejíž ztotožnění je kriminalisticky nebo důkazně relevantní."*

⁶⁵ MAREŠOVÁ, A.; MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávání obětí trestné činnosti. mvcr.cz [online]. 2009. [cit. 14.3.2015]. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/o-vyznamu-poznavani-obeti-trestne-cinnosti.aspx>

⁶⁶ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014, str. 45-46

mluvit. Podobnou nejistotu prožívají i profesionálové, kteří se s obětí setkávají pracovně. Sdělování nepříjemných zpráv, první kontakt či následný výslech poškozeného je situace, kdy je třeba volit citlivý a správný psychologický přístup.

Existují jisté obecné zásady podle kterých by se s obětí mělo jednat, jsou to:

- informace - oběť by měla mít veškeré informace o svých právech, o průběhu trestního řízení ve všech jeho stádiích a o programech a možnostech pomoci a péče včetně jejich dostupnosti,
- bezpečí - policie i další články působící v trestním řízení by měli přispět k obnovení pocitu bezpečí u oběti,
- důvěra - vyšetřovatel i soud by se měl vyhnout nevhodným otázkám, které v oběti vyvolávají pocity, že se jí nevěří,
- empatie - při jednání s obětí je třeba usilovat o dostatečnou empatii.

Aby toho mohlo být dosaženo, psychologové doporučují v oblasti neverbální komunikace udržovat zrakový kontakt s obětí, vyvarovat se nevhodného držení těla (nepřátelských nebo nevhodně volených gest), udržování optimální prostorové vzdálenosti mezi obětí a jednajícím policistou. Pro verbální komunikaci doporučují aktivní naslouchání, osobní vyjádření a vhodnou paralingvistiku.⁶⁷

U komplikovaných případů, kde je nezbytné kompletně psychologicky objasnit chování oběti, by měli být přizváni znalci z průpravou ve viktimologii.⁶⁸

8.1. Znalecké zkoumání oběti

Přizvaný znalec by měl zpracovat takzvaný profil oběti. Jedná se o charakteristiku, která rekonstruuje chování oběti a popisuje její viktimologicky relevantní vlastnosti. Tato metoda je známá z postupů profilování. Viktimologický profil oběti by měl obsahovat posouzení previktimní osobnosti, rozbor primární viktimizace a identifikaci konkrétních faktorů zranitelnosti oběti. Dosavadní forenzní praxe v České republice se prozatím zaměřuje jen na obecné posouzení osobnosti a na určení svědecké způsobilosti oběti, takzvané obecné věrohodnosti.⁶⁹

⁶⁷ ČÍRTKOVÁ, L. *Kriminální psychologie*. Praha: Eurounion, s.r.o., 1998, str. 125-129

⁶⁸ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014, str. 45-46

⁶⁹ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014, str.45

Znalecké zkoumání obětí pro účely trestního řízení se zaměřuje na dva hlavní problémy a) na její věrohodnosti b) na zjištění rozsahu újmy, kterou jí zločin způsobil.

Při zkoumání věrohodnosti je třeba zjistit, zda lze výpovědi věřit, tedy zda oběť skutečně líčí to co zažila a co si pamatuje. Zkoumání věrohodnosti je důležité zejména v případech, kdy je ostatních důkazů jen poskrovnu, nebo v případech kdy proti sobě stojí výpověď oběti a pachatele. K typickým deliktům, kdy je dokazování komplikované patří například znásilnění a další sexuální delikty, domácí násilí, sexuální zneužívání a stalking. Právě v těchto případech je zkoumání věrohodnosti oběti orgány činnými v trestním řízení vyžadováno. Zároveň jsou právě tyto zločiny pro oběť nejvíce traumatizující a znalec by měl dbát na to, aby se nedopustil sekundární viktimizace.⁷⁰

9. Mýty a předsudky

V této kapitole bych ráda nastínila některé mýty a předsudky, které lidé a bohužel často i vyšetřující orgány o obětech a jejich chování mají. Řízení se těmito předsudky může mít za následek podcenění či dokonce ignorování trestného činu a následné nepotrestání pachatele. Oběť se pak dostává do situace, kdy nenajde zastání a na svou situaci často rezignuje.

Jak již bylo popisováno, každá oběť na vzniklou situaci reaguje různě a různě se s nastalou situací i vyrovnává. Není tedy možné ze samotného chování oběti vyvozovat závažnost trestného činu. U komplikovaných případů, ve kterých je potřeba objasnit chování oběti, by měli být pozváni znalci s dobrou průpravou ve viktimologii.

Vyšetřovatelé si často kladou otázky; proč se oběť nechala pachatelem tak snadno oklamat?, Proč se oběť nebránila?, Proč neutekla? Ve zpětném pohledu se chování oběti někdy jeví jako kontralogické a kontraintuitivní.

Povrchní a zavádějící interpretace chování oběti v průběhu její viktimizace není ojedinělou záležitostí. Často se zdá, že mezi objasňováním chování pachatele a chování oběti je značný rozdíl jak v kvalitě, tak v odbornosti. Chování pachatele se hodnotí podle teorií, koncepcí a modelů, které jsou empiricky ověřeny, zatímco u hodnocení oběti se často opíráme o intuitivní soudy či takzvaný zdravý rozum. Tyto typy úsudku jsou ale zatíženy řadou chyb, které jsou často popisovány jako předsudky o obětech. Zvláštní způsoby reakce oběti na pachatele pak často v

⁷⁰ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014, str. 109

očíh laické i odborné veřejnosti budí údiv a někdy i zpochybňování pozice nebo kompetence oběti. Přitom nelogické a často i zdánlivě paradoxní chování oběti je z pohledu viktimologie normální a celkem běžné.

Studium viktimizace zachycuje pohled na trestný čin očima oběti. Je třeba si uvědomit, že je role oběti jedinci vnucena a sám o svém seburčení nerozhoduje, nemá na výběr. Je to pachatel, kdo svým chováním vnutí jedinci roli oběti. Jedná se o událost, která představuje nadlimitní stres, který zaplaví psychiku a vede ke zborcení naučených scénářů jednání. Toto bez výjimky platí u násilných trestných činů, kde lze jen těžko odhadnout, jak se oběť zachová. Oběť, která doposud vystupovala ofenzivně až útočně, může při kontaktu s pachatelem "zamrznout" a nebýt schopná odporu, naopak oběť, která byla vždy spíše submisivní a nenápadná může překvapit aktivní a energickou obranou.

Chování oběti může být ze strany pozdějších pozorovatelů nesrozumitelné a nepochopitelné, ale hlavní problém je v tom, že oni vědí něco, co oběť nevěděla a vědět nemohla, jak vše skončí. Pozorovatelé mají tendenci komentovat příběh od konce, ale oběť si jej prožila od začátku a konec neznala.⁷¹

Jedním ze zdánlivě nelogických jednání oběti je takzvaná "pasivita oběti při interakci s pachatelem", jedná se o situaci, kdy pachatel získá nad obětí kontrolu a ona se nepokusí o následný odpor. V tomto případě získá pachatel oběť do své moci prostřednictvím lsti, bleskovým útokem či překvapivým útokem a svou kontrolu nad obětí udržuje prostřednictvím fyzického násilí, demonstrativní zbraně, slovními výhrůzkami nebo jen svou pouhou přítomností.⁷² Výsledkem je ochromující pocit ztráty kontroly a někdy se používá odkaz na "fenomén chycené laně". Oběť je pasivní a aktivitám pachatele neklade odpor. Oběť je vydána pachateli napospas a buď objektivně nemá, anebo subjektivně nevidí možnost boje nebo útěku.

Dalším jednáním či spíše nevysvětlitelným nejednáním oběti je takzvaná "naučená bezmoc". Jde o psychický stav, kdy jedinec věří, nebo je přesvědčen, že událost nemůže nijak ovlivnit. Naučená bezmoc je výsledkem skutečných zážitků, respektive následkem opakujících se zraňujících situací. V tomto případě se jedná o následek opakované viktimizace, nikoli o intenzitu použitého násilí. Způsobované násilí nemusí vézt k těžké újmě, stačí jen to, že je opakované. Oběť

⁷¹ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014, str. 33 - 35

⁷² "Existuje případ muže, který byl unesen. Ač auto, v kterém byl unášen zastavila policejní hlídka, muž zůstal pasivní a nepokusil se požádat o pomoc."

je v tomto případě přirovnávána k "vařené žábě". S naučenou bezmocí se setkáváme nejčastěji u obětí domácího násilí či sexuálního zneužívání. Oběť se pro okolí chová nepochopitelně netečně a vyvstávají otázky. Proč neodešla dřív? Proč se nesvěřila? Proč si to nechala líbit? Proč podává trestní oznámení až teď?⁷³

Stockholmský syndrom je dalším a pravděpodobně nejznámějším zdánlivě nepochopitelným jednáním oběti. Jedná se o situaci, kdy si oběť ke svému útočníkovi, v těchto případech spíše vězňovi, vypěstuje pozitivní city a je schopná jej chránit před policií, podporovat jeho požadavky a naopak se stavět negativně ke snahám policie o její záchranu. Tato porucha prožívání a chování se projevuje zejména u rukojmích. Tento fenomén je následkem intenzivního strachu ze smrti a nadějí na přežití a s tím spojenou totální závislostí na pachateli. Oběť své naděje upíná k tomu, že na ní bude pachatel hodný. Emocionální vazba k pachateli představuje účelnou a účelovou strategii přežití a jedná se ve skutečnosti o sebezáchovnou taktiku.⁷⁴

Další situací, která je opředena řadou předsudků a stereotypů, jsou sexuální trestné činy. Tyto mýty, ač odporují kriminální realitě a jsou vyvraceny četnými empirickými výzkumy, mají stále podstatný vliv nejen na vnímání veřejnosti, ale i na postupy a rozhodování policejních a justičních orgánů.

Mýty o znásilnění by se daly shrnout asi takto: velká část oznámení o sexuálním činu je vymyšlená, žena má na činu vždy podíl viny, žena nemůže být proti své vůli znásilněna, pachatelem může být jen cizí muž a ještě k tomu deviant, oběť se v průběhu znásilnění fanaticky brání od začátku až do konce, oběť má vždy výrazná poranění, oběť po činu nezůstává nikdy s pachatelem, pravá oběť čin ihned oznámí, oběť zásadně přehání, zveličuje psychické následky. Dalším všeobecně rozšířeným mýtem je mýtus o "slušné ženě", podle kterého nemůže být "slušná žena" znásilněna. Argumentace tohoto mýtu vychází z názoru, že slušná žena žije takovým životem, při kterém je vyloučeno, aby se dostala do situace, kdy by mohla být znásilněna. Opačný, avšak neméně rozšířený je mýtus o "vyzývavé oběti", tedy že nápadně oblečená, upravená a atraktivně vyhlížející žena provokuje pachatele a vzbuzuje v něm choutky.

Realita je ale zcela odlišná, faktem zůstává, že pachatele motivuje dostupnost oběti, nikoli její atraktivita. Sekundární viktimizace u znásilnění má často podobu právě "chyby zpětného pohledu" či o efektu retrospektivy, to

⁷³ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014, str. 37

⁷⁴ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014, str. 41- 43

znamená, že když se nějaká událost stane, připadá nám pravděpodobná, očekávatelná a předvídatelná. A co lze předvídat, lze také kontrolovat.

Mýty působí stejně jako zrakové klamy, kdo nechce, ten jiný úhel pohledu nevidí. Dále je tu riziko, že vysoká akceptace mýtů o znásilnění predikuje vyšší riziko sexuálně agresivního chování mužů.

Další oblastí, která je velmi zatížena mýty, je problematika domácího násilí. Tyto mýty se týkají příčin, pachatelů, ale i obětí domácího násilí. Jedním z nejčastějších mýtů je tvrzení, že příčinou domácího násilí je špatná reakce oběti na počátku násilí. Násilí existuje proto, jelikož si ho oběť nechala líbit a s tím souvisí i spekulace, proč týraná osoba ze vztahu neodejde. A s touto otázkou souvisí další mýtus, oběť je na tomto asymetrickém, nezdravém vztahu psychicky závislá. Tento mýtus pracuje s teorií, že v takto disfunkčním vztahu jsou duševně narušení oba partneři, tedy že tyran a oběť vytvářejí komplementární vztah, ve kterém každý z partnerů udržuje patologické potřeby toho druhého. Oběť je emocionálně závislá na tyranovi. Tento mýtus byl vyhodnocen jako očeňování oběti a nebezpečná spekulace, která může zapříčinit sekundární viktimizaci oběti. Současná viktimologie vysvětluje chování oběti domácího násilí takzvanou naučenou bezmocí a nikoli dispozičním nedostatkem kompetencí či různými osobnostními deficity.⁷⁵

9.1. Ideální oběť

Na oběti zločinů reaguje společnost různě. Viktimizované osoby jsou konfrontovány s celou řadou reakcí od projevů sympatie a empatické pozornosti na straně jedné, až po antipatii, odmítání, či dokonce očeňování na straně druhé. Tento jev viktimologie označuje "*hierarchii viktimizace*". Tato hierarchie viktimizace odráží status oběti, který má ve společenském žebříčku a v médiích. Hierarchie viktimizace tedy reprezentuje žebříček akceptace a favorizování určitých typů obětí a kategorií viktimizace ve společnosti. Hierarchie viktimizace se promítá i do přístupu oběti k vnějším zdrojům pomoci a podpory. Tady Carrabine naráží na skutečnost, že oběti ze spodních pater hierarchie mají obtížnou situaci při uplatňování svých práv. Rozhodnou-li se podat trestní oznámení, musí si status oběti často vybojovat - viktimologové zjistili, že až 65%

⁷⁵ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014, str. 66 - 68

viktimizovaných homosexuálů a leseb z těchto důvodů raději trestní oznámení nepodá.⁷⁶

Některé typy obětí a některé kategorie viktimizace jsou viditelnější a vyvolávají v sociálním prostředí obecně více sympatií. Jedná se o tzv. "mýtus ideální oběti", který představuje teoretický základ hierarchie viktimizace. Tento pojem do viktimologie uvedl kriminolog Nils Christie v roce 1986. Podle této teorie je ideální oběť slabá, odevzdaná, ctnostná, bez poskvrny a schopná vyvinout jen tolik síly, kolik její zapotřebí k navození obrazu ideální oběti. Takováto oběť vyvolává sympatie a má image ideálního poškozeného. Podle Christie má tato ideální oběť těchto 6 atributů:

- 1) oběť je ve srovnání s pachatelem slabá (žena, dítě, senior, nemocná, či handicapovaná osoba),
- 2) oběť se záměrně nevystavovala riskantním situacím, v optimálním případě byla napadena, když se věnovala běžné, seriózní činnosti,
- 3) oběť nenese žádný podíl na vzniku zločinu,
- 4) oběť nebyla v žádném vztahu s pachatelem, útočníkem byla cizí osoba. Pachatel byla konkrétní osoba, nikoli instituce a viktimizace proběhla jako jednorázová událost,
- 5) Pachatel je jednoznačně silný a špatný,
- 6) oběť disponuje správnou kombinací síly, slabosti a atraktivity, čímž evokuje obraz správné oběti, aniž by při tom ohrožovala vyváženost důležitých zájmů.

Christie přibližuje pojem ideální oběti na příkladu drobné stařenky, která se vrací domů po návštěvě své nemocné sestry, o kterou se pravidelně stará. Tato stařenka je na ulici přepadena velkým silným mužem, který ji povalí, několikrát uhodí a následně jí ukradne kabelku, aby si za odcizené peníze koupil alkohol, nebo drogy.

Takovýto mýtus ideální oběti funguje jako sociální stereotyp a ovlivňuje nazírání lidí na oběti a jednání s nimi. Čím víc se skutečná oběť liší od oběti ideální, tím víc se propadá na dno hierarchie viktimizace. Tato spodní patra pak náleží prostitutkám, drogově závislým či bezdomovcům.

Z psychologického pohledu se mýtus ideální oběti uplatňuje jako mentální skript, který se promítá do postojů ke skutečným obětem. Ovlivňuje vědomě i bezděčně postupy jak laiků, tak profesionálů v procesu tvorby a prosazování

⁷⁶ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014, str. 27

práva, a to i přes to, že dle poznatků je jen sociální konstrukcí, která nekoresponduje s realitou.⁷⁷

10. Historie - vnímání oběti

Přestože v dobách předfeudálních a raně feudálních to byla právě oběť, či její blízcí, kdo stíhal, zatýkal, soudil a často i trestal zločince. Jen málo zločinů spadalo do kompetence světské moci, spravedlnost si oběť musela vydobýt většinou sama. V zájmu zachování obecního míru začínají feudálové přebírat úkony obětí a výkon práva se stává výsadou státu. Tam, kde se dříve musela prosazovat oběť, nebo její blízcí, teď přebírá iniciativu feudál a jím pověřený vykonavatelé moci. Systém trestního práva se stále více koncentruje na stát a pachatele, čímž je role oběti utlumována. Pozornost se soustředí především na pachatele a jakákoli ochrana svědků a obětí trestných činů zůstává na dlouho opomíjena. Situace se začíná měnit až ve 30. letech 20. století, kdy se objevuje kritika na zajištění práv obětí a na jednání s nimi v době a po spáchání trestného činu, a to jak z hlediska právního, tak v psychologických souvislostech.⁷⁸

III. Oběť z trestněprávního hlediska

Obětí z trestněprávního hlediska obecně rozumíme osobu, které v bezprostřední souvislosti s trestným činem vznikla nějaká újma. Smyslem právních norem na ochranu obětí je, aby se oběť co nejlépe s touto újmou vypořádala (primární viktimizace), došlo k zabránění vzniku druhotné újmy (sekundární viktimizace), zejména ze strany orgánů veřejné moci a byla učiněna taková opatření, která zabrání pachateli trestného činu, aby oběť byla v důsledku jeho jednání viktimizována opakovaně.⁷⁹

1. Oběť versus poškozený

V současné české kriminologii, viktimologii a kriminalistice je oběť chápána jako konkrétní fyzická osoba, která byla trestným činem usmrcena nebo zraněna nebo ohrožena na životě a zdraví, nebo jí byla způsobena škoda na majetku nebo škoda morální, byla omezena na svobodě nebo jiných právech, a to

⁷⁷ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2014, str. 27 - 29

⁷⁸ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*, 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, str. 97

⁷⁹ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, str. 13

nezávisle na tom, zda jí bylo zvláštním procesním rozhodnutím přiznáno postavení poškozeného.⁸⁰

Pojem "poškozený" je vymezen v § 43 odst. 1 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu; *"Ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil (poškozený), má právo ..."*⁸¹ v praxi orgánů činných v trestním řízení bývají pojmy "poškozený" a "oběť" považovány za synonyma. "Poškozený" je pojem čistě procesní. V trestním právu je používá trestní řád pro označení jednoho ze subjektů trestního řízení, který je zároveň stranou trestního řízení⁸². "Poškozeným" může být, na rozdíl od oběti, i právnická osoba. Výkon práv poškozeného směřuje především k naplnění účelu trestního řízení a je tímto účelem také omezen.⁸³

Rozdíl mezi náhledem na oběť - poškozeného dle trestního řádu a na oběť ve smyslu viktimologickém, je hned v § 43 odst. 2 trestního řádu, kdy trestní řád říká; *Za poškozeného se nepovažuje ten, kdo se cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem.*⁸⁴ Chápání oběti ve viktimologii výrazně přesahuje chápání oběti v trestním právu. Viktimologie se zabývá i potenciálními oběťmi trestné činnosti, skupinovými oběťmi, oběťmi postiženými latentní kriminalitou⁸⁵, ale i negativními jevy ve společnosti, které nelze podle platných zákonů označit za kriminalitu. Pozornost je věnována i osobám, které se jako oběť cítí, ale podle práva pro takové označení není důvod.

Odlišně pojem "oběť" chápal i zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžní pomoci obětem trestné činnosti, ve kterém se pojmem "oběť" rozuměla fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví, dále osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, byla-li tato osoba rodičem, manželem nebo dítětem zemřelého a současně v době jeho smrti s ním

⁸⁰ MAREŠOVÁ, A.; MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávání obětí trestné činnosti. mvcr.cz [online]. 2009. [cit. 14.3.2015]. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/o-vyznamu-poznavani-obeti-trestne-cinnosti.aspx>

⁸¹ § 43 odst. 1 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

⁸² § 12 odst. 6 tr. řádu; *"Stranou se rozumí ten, proti němuž se vede trestní řízení, zúčastněná osoba a poškozený a v řízení před soudem též státní zástupce a společenský zástupce; stejné postavení jako strana má i jiná osoba, na jejíž návrh nebo žádost se řízení vede nebo která podala opravný prostředek"*

⁸³ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, str. 14

⁸⁴ § 43 odst. 2 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

⁸⁵ kriminalita latentní, neboli skrytá kriminalita tzn. kriminalita, o které se orgány činné v trestním řízení nedozvěděly, a to především z důvodu jejího nenahlášení či neoznámení.

žila ve společné domácnosti, nebo osoba, které zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu.⁸⁶

Pojem oběti trestného činu jako právní kategorie je dále definován v zákoně č. 45/2013 Sb., o obětech trestné činnosti. Zákon vymezení oběti rozlišuje a zpřesňuje jeho odlišnosti od poškozeného. "*Obětí se rozumí fyzická osoba, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil.*"⁸⁷ Tedy takzvaná přímá oběť. Pod pojem oběť zákon o obětech trestných činů nadále řadí oběť nepřímou, to je například příbuzného, nebo jinou osobu blízkou oběti přímé, která v důsledku trestného činu zemřela. Oběť tedy může být i pozůstalá osoba; příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojenec, osvojitel, manžel nebo registrovaný partner nebo druh, je-li osobou blízkou. Ačkoli se může zdát, že se v tomto případě pojmy "*poškozený*" z procesně - právního hlediska a pojem "*oběť*" dle zákona o obětech trestných činů překrývají, jelikož oběti náleží některá práva jako poškozenému v trestním řízení, je oběť nutné vnímat spíše jako adresáta zvláštní péče ze strany státu než jako stranu sporu. Navíc je pojem "*poškozený*" užší oproti primární oběti, jelikož k ublížení na zdraví, způsobení majetkové škody nebo nemajetkové újmy nebo k bezdůvodnému obohacení musí v případě "*poškozeného*" skutečně dojít a nestačí pouhá skutečnost, že trestným činem měla být způsobena újma. Za "*oběť*" lze považovat pouze fyzickou osobu, neboť pouze fyzická osoba je schopná svými smysly a city vnímat útrapy, které jí byly trestným činem způsobeny.

Jak tedy vyplývá z výše uvedeného, je třeba odlišit pojem "*poškozeného*" tedy oběti v procesně-právním smyslu a mnohovýznamového pojmu "*oběti*", která je předmětem zkoumání viktimologie, kriminologie, kriminalistiky, psychologie a forenzních disciplín a zejména od pojmu "*oběť trestného činu*" z hlediska zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů.⁸⁸

2. Mezinárodní úprava

Zajistit lepší postavení pro oběť trestného činu a poskytnout jí co nejúčinnější pomoc a podporu je v dnešní době považováno za jednu z povinností

⁸⁶ § 2 odst. 1 a 2 zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti

⁸⁷ § 2 odst. 2 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

⁸⁸ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, str. 14 - 15

státu. Tato povinnost vyplývá krom vnitrostátní právní úpravy i z mezinárodních smluv, kterými je naše republika vázána, a to jak morálně, tak především právně.

Rozsah pomoci od státu je uveden v Mezinárodní příručce OSN o pomoci obětem trestné činnosti. Jsou zde vytyčeny zásadní služby, které by měl stát zajistit, nebo zprostředkovat, jako například;

- krizová intervence (tedy zajištění azylových domů, linky důvěry, poskytnutí přístřeší, oděvů,...),
- poradenství (například Bílý kruh bezpečí, poradny pro rodiny a partnerské vztahy, linky důvěry),
- obhajoba oběti,
- objasňování práv v průběhu trestního řízení,
- výcvik profesionálů zabývajících se oběťmi,
- prevence kriminality,
- zvyšování právního vědomí v této oblasti,
- posttraumatická péče,
- peněžité kompenzace,
- vykázaní ze společného obydlí a zákaz vstupu do něj⁸⁹,
- uplatnění principů restorativní justice.

Mezi základní mezinárodní dokumenty týkající se obětí kriminality patří "*Evropská úmluva o odškodňování obětí trestných činů*", která vstoupila v platnost 1. února 1988 a pro Českou republiku platí od 1. ledna 2001. Jedná se o dokument, který zavazuje členské státy Rady Evropy, aby se zabývaly situací osob poškozených úmyslnými násilnými trestnými činy, při kterých došlo k ublížení na těle a zdraví, nebo situací osob, které byly v péči osob poškozených, které na následky trestné činnosti zamřely.⁹⁰

Dalším důležitým dokumentem, upravující postavení oběti je "*Rámcové rozhodnutí Rady (2001/220/SVV) ze dne 15. března 2001, o postavení oběti v trestním řízení*". Toto rámcové rozhodnutí považuje za oběť trestné činnosti pouze fyzickou osobu, která utrpěla škodu a to včetně fyzického či psychického poškození, citovou újmu či hmotnou ztrátu přímo způsobenou jednáním či opomenutím, jež porušuje trestněprávní předpisy daného členského státu. Rámcové rozhodnutí stanovilo státům povinnosti, mezi kterými například jsou;

- zajistit oběti právo na informace,

⁸⁹ § 44 a násl. zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky

⁹⁰ SVATOŠ, R. *Kriminologie*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, str. 60

- zajistit právo na náklady řízení (bezplatné zastoupení),
- zajistit mediaci v rámci trestního řízení,
- podporovat specializované služby a subjekty pro pomoc obětem.

Dalším rámcovým rozhodnutím, které vydala Rada Evropy je "*Rámcové rozhodnutí Rady (2002/475/SVV) ze dne 13. června 2002, o boji proti terorismu*", toto rozhodnutí upravuje postavení obětí teroristických trestných činů. Ukládá členským státům povinnost zajistit, aby vyšetřování nebo stíhání trestných činů, na které se toto rámcové rozhodnutí vztahuje, nezáviselo na oznámení nebo obvinění osobou, na které byl spáchán trestný čin.

"*Směrnice Rady (2004/80/ES) ze dne 29. dubna 2004, o odškodňování obětí trestných činů*" řeší problematiku vzájemné spolupráce pro usnadnění přístupu k odškodnění obětí trestných činů v přeshraničních situacích. Týká se odškodnění obětí úmyslných násilných trestných činů. Oběti v Evropské unii by měly mít právo na spravedlivé a přiměřené odškodnění za újmu, kterou utrpěly, bez ohledu na to, v které části Evropského společenství byl trestný čin spáchán. Tento systém by měl zajistit, aby se oběti trestných činů mohly vždy obrátit na orgán v jejich státě a aby byly zmírněny praktické a jazykové obtíže, které vznikají v přeshraničních situacích. Systém by měl obsahovat ustanovení umožňující obětem nalézt nezbytné informace, aby bylo dosaženo účinné spolupráce mezi dotčenými orgány.

Jedním z nejnovějších dokumentů, které Evropská unie pro oběti trestných činů vydala je "*Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU z 25. října 2012*", kde zavádí minimální práva na podporu a ochranu obětí trestného činu. Tato směrnice současně nahrazuje výše zmíněné Rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV. Směrnice je platná od 15. listopadu 2012 a členské státy jí musí do tří let včlenit do svých vnitrostátních předpisů. Směrnice obsahuje povinnost států zajistit, aby byly oběti vhodným způsobem podány informace, aby jí byla zajištěna podpora, ochrana a aby se mohla účastnit trestního řízení. Dále jsou členské státy povinny zajistit, aby byla oběť jako taková uznána a aby se jí dostalo služeb pro podporu obětí a zacházelo se s ní individuálně, s respektem, citlivě, profesionálně, bez diskriminace. Směrnice nově uvádí problematiku sekundární

oběti, kdy za oběť rovněž považuje rodinné příslušníky oběti, které byla trestným činem způsobena smrt, a kteří v důsledku této události utrpěli újmu.⁹¹

3. Vývoj vnitrostátní úpravy

Na území naší republiky, respektive na území Čech a Moravy, bylo procesní postavení poškozeného upraveno jak rakouským trestním řádem ze 23. května 1873 (ř.z. č. 119, jímž se uváděl řád soudní), tak i rakouskými vojenskými trestními řády z července 1912 (ř.z. č. 130 pro společnou brannou moc a ř.z. č. 131 pro zemskou obranu). Oba vojenské trestní řády byly později převzaty Československou republikou. Rozhodným byl vyhlášen text vojenského trestního řádu číslo 131 ř.z. Právní postavení poškozeného se lišilo podle toho, zda se jednalo o delikty stíhané z moci úřední, nebo delikty, jejichž stíhání stát vyhradil soukromé žalobě.⁹²

Dalším procesním předpisem upravujícím postavení poškozeného, byl trestní řád z roku 1912 (ř.z. č. 131 o vojenském trestním řádu pro c.k. zeměbranu). Tento procesní předpis znal sice rovněž pojem poškozeného, ale přiznával mu jen omezená práva.

Dalším zákonem byl československý trestní řád z roku 1950 (zák. č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním) v kterém byl poškozeným ten, kdo utrpěl trestným činem škodu. Muselo se jednat o trestný čin, který byl předmětem trestního řízení, a tato škoda musela být způsobena zažalovaným trestným činem, tedy skutkem, který byl předmětem žaloby. Takováto osoba měla právo uplatnit své nároky v trestním řízení, které vzešly z trestného činu a činit návrhy v hlavním i odvolacím líčení. Pokud poškozený zemřel, přecházela jeho práva, která na základě tohoto zákona měl, na jeho právního nástupce.

Dalším trestním řádem, který bych měla zmínit, je trestní řád z roku 1956 (zák. č. 64/1956 Sb.) kdy poškozeným byl ten, komu byla trestným činem způsobena škoda, pokud by nárok na její náhradu bylo možné uplatňovat u soudu pro občanskoprávní věci.

V souvislosti s historickým vývojem pojmu poškozený a otázek s tím souvisících zmíním ještě trestní řád z roku 1961, kde byla ustanovena možnost, aby prokurátor navrhl v odsuzujícím rozsudku povinnost nahradit škodu, která

⁹¹ SVATOŠ, R. Odpovídá právní úprava obětí trestných činů v České republice mezinárodním dokumentům? *Trestněprávní revue*. 2012, č. 4, str. 86

⁹² JELÍNEK, J. *Poškozený v Českém trestním řízení*, Praha: nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998, str. 11

byla oběti trestného činu způsobena. Tuto možnost zrušila novela trestního řádu z roku 1990 (zák. č. 178/1990 Sb.)⁹³

Trestní řád byl několikrát pozměněn a novelizován, přičemž poslední a pravděpodobně i největší změnu pro poškozeného v trestním řízení přinesl zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. Společně se schválením tohoto zákona bylo odsouhlaseno i několik změn, které se týkají právě trestního řádu. Mezi nejvýznamnější změny patří například poučení poškozeného o jeho právech kdykoli je to třeba, prohlášení poškozeného o dopadu trestného činu na jeho život, zastupování poškozeného osobou zmocněnce, či různé druhy předběžných opatření, které mají za úkol ochránit osobu poškozeného.⁹⁴

Za základní vnitrostátní právní úpravu týkající se obětí kriminality byl považován zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestných činů. Tento zákon vznikl na základě již zmíněné Evropské úmluvy o odškodňování obětí násilných trestných činů. Ú kolem tohoto zákona bylo přispět k peněžní kompenzaci pro poškozeného.⁹⁵ Tento zákon byl několikrát změněn a doplněn, až byl nakonec z velké části zrušen a nahrazen nynějším zákonem č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, který celou problematiku peněžité náhrady pro oběť trestného činu sjednotil.⁹⁶

4. Současná trestněprávní politika ve vztahu k poškozenému či oběti

Jak již bylo výše řečeno, pojem poškozeného je třeba odlišovat od mnohovýznamového pojmu oběť trestného činu, který je předmětem zkoumání především viktimologie, ale také kriminologie, kriminalistiky, psychologie a forezních disciplín. Liší se ale i od pojmu oběť trestného činu, jak jej zná zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. V této kapitole bych chtěla přiblížit, jak který z platných zákonů postavení a práva poškozeného upravuje.

Ochrana práv obětí trestných činů je v posledních letech velkým tématem kontinentální právní úpravy. Ač v minulosti nebyla obětem trestných činů věnována přílišná pozornost, kdy ochranu práv a svobod užívala především osoba, proti které se vedlo trestní stíhání, je znakem dnešní doby, že jejich ochrana

⁹³ JELÍNEK, J. *Poškozený v Českém trestním řízení*, Praha: nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998, str. 16 - 20

⁹⁴ JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 34-38

⁹⁵ SVATOŠ, R. *Kriminologie*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, str. 61

⁹⁶ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, str. 217

vstupuje do popředí právních systémů Evropy, a to zejména v souvislosti s takzvanými principy restorativní justice.

Právní ochrana obětí v České republice byla až donedávna roztržena mezi množstvím různých předpisů, z nichž některé problematiku obětí celkem zdařile upravovaly, jiné naopak nebyly příliš uspokojivé.

V českém právním řádu rovněž donedávna neexistovaly právní normy, které by upravovaly některé důležité otázky týkající se například toho, jak by se měly orgány činné v trestním řízení k obětem chovat. Nedostatečně byla upravena problematika poskytování informací obětem, ač je zřejmé, že k náležitému uplatnění práv obětí je znalost těchto informací nezbytná. I mnohé instituty, které jsou v zahraničí celkem běžné, české právo neznalo. Jedná se například o právo na doprovod důvěrníkem v průběhu procesního úkonu v trestním řízení nebo prohlášení oběti o dopadech trestného činu na její život (*victim impact statment*).⁹⁷

4.1. Procesní úprava obětí

V souvislosti se zákonem č. 45/2013 S. o obětech trestných činů, proběhla i poměrně rozsáhlá novelizace trestního řádu. Tento zákon ještě prohloubil rozlišení pojmů "oběť trestného činu" a "poškozený trestným činem" a navázal na původní úpravu v níž je pojem poškozený termínem procesním a trestní řád jej užívá pro označení jednoho ze subjektů trestního řízení. Tento subjekt je zároveň stranou v trestním řízení, která podporuje obžalobu.⁹⁸

Trestní řád, tedy zákon č. 141/1961Sb., o trestním řízení soudním se o poškozeném zmiňuje hned v několika předpisech. Definicí poškozeného nalezneme v § 45 odst. 1, kdy trestní řád říká, že poškozený je ten, komu byla trestným činem způsobena majetková škoda (majetková újma vyjádřitelná v penězích, nebo záležející ve zmenšení majetku poškozeného, nebo v neuskutečněném přínosu do majetku poškozeného), ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví (bez ohledu na to, jestli mu vznikla majetková újma), komu byla způsobena nemajetková újma (například osoba, kterou pachatel pohlavně zneužil, osoba křivě obviněná a podobně), a ten na jehož úkor se

⁹⁷ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, str. 11 - 12

⁹⁸ JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str.31-32

pachatel trestným činem obohatil. Za poškozeného je považován i ten, komu majetková škoda sice vznikla, ale pachatel ji již v plném rozsahu nahradil.⁹⁹

Toto relativně široké vymezení pojmu poškozeného je zúženo jednak v § 43 odst. 2 trestního řádu¹⁰⁰ a jednak § 310a¹⁰¹ trestního řádu, kdy pro účely narovnání je vyloučen právní nástupce z možnosti vykonávat práva poškozeného. Význam poškozeného, jakožto jedné ze stran trestního řízení je zdůrazněn také tím, že jednou ze základních zásad trestního řízení je zásada zvláštního, šetrného přístupu k poškozenému, což je upraveno v § 2 odst. 15 trestního řádu¹⁰². Tato zásada je rovněž zakotvena v zákoně 45/2013 Sb., o obětech trestných činů.¹⁰³

Díky novelizaci, ke které došlo přijetím zákona o obětech trestných činů, byly rozšířeny i procesní práva poškozeného. Mezi nejvýznamnější změny patří zásada šetrného přístupu k poškozenému, kterou najdeme v § 2 odst. 15 " *Orgány činné v trestním řízení jsou povinny v každém období řízení umožnit poškozenému plné uplatnění jeho práv, o kterých je třeba ho podle zákona vhodným způsobem a srozumitelně poučit, aby mohl dosáhnout uspokojení svých nároků; řízení musí vést s potřebnou ohleduplností k poškozenému a při šetření jeho osobnosti.*" Jedná se o novou zásadu, která byla do trestního řádu včleněna v rámci šetrnějšího přístupu k osobnosti poškozeného a v zájmu respektování jeho práv. Dle předmětné úpravy musí být umožněno poškozenému svá práva uplatnit kdykoli během trestního řízení. Předpokladem pro uplatnění těchto práv je dostatečná informovanost poškozeného, kterou musí zajistit právě orgány činné v trestním řízení. Tyto jsou povinny poškozeného o jeho právech poučit a poskytnout mu plnou možnost jejich uplatnění.¹⁰⁴

Dále například § 43 odst. 4 " *Poškozený, který je obětí trestného činu podle zákona o obětech trestných činů, má právo v kterémkoliv stadiu trestního řízení učinit prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný trestný čin na jeho dosavadní*

⁹⁹ JELÍNEK, J., a kol. *Trestní právo procesní*. 3.vyd. Praha: Leges, 2013, str. 268

¹⁰⁰ "Za poškozeného se nepovažuje ten, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem."

¹⁰¹ "Práva poškozeného podle § 309 a 311 nepřísluší tomu, na koho pouze přešel nárok na náhradu škody nebo na vydání bezdůvodného obohacení."

¹⁰² "Orgány činné v trestním řízení jsou povinny v každém období řízení umožnit poškozenému plné uplatnění jeho práv, o kterých je třeba ho podle zákona vhodným způsobem a srozumitelně poučit, aby mohl dosáhnout uspokojení svých nároků; řízení musí vést s potřebnou ohleduplností k poškozenému a při šetření jeho osobnosti."

¹⁰³ JELÍNEK, J., a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 4. vyd. Praha: Leges, 2013, str. 545 a 614 - 616

¹⁰⁴ VÁLKOVÁ, H., GRIVNA, T. Nový zákon o obětech trestných činů a jeho význam pro aplikační praxi. *Trestněprávní revue*. 2013, č. 4, str. 86

život. Prohlášení lze učinit i písemně. Písemné prohlášení se v řízení před soudem provede jako listinný důkaz." tento institut byl převzat ze zahraničí a dává možnost poškozenému se k činu a jeho dopadu na něj vyjádřit. Možnost nechat se zastoupit zmocněncem je upravena v § 50 odst. 1 " *Zúčastněná osoba a poškozený se mohou dát zastupovat zmocněncem, kterým může být i právnická osoba. Zmocněnec poškozeného může být současně důvěrníkem podle zákona o obětech trestných činů.*" Tento zmocněnec je od počátku oprávněn být přítomen při vyšetřování a může klást obviněnému či vyslychaným osobám otázky (po ukončení policejního výslechu) a může vznášet námitky proti prováděným úkonům.¹⁰⁵

Je-li poškozeným zvláště zranitelná oběť nebo poškozený, kterému byla způsobena úmyslným trestným činem těžká újma na zdraví nebo jedná-li se o pozůstalého po oběti, které byla způsobena trestným činem smrt. Dále dosvědčí-li poškozený, že nemá dostatek finančních prostředků, aby se nechal zastupovat zmocněncem či je osobou mladší 18 ti let, má na základě § 51a odst. 1 právo aby mu byla pomoc zmocněnce poskytnuta bezplatně nebo za sníženou cenu.¹⁰⁶

Další významné změny na ochranu poškozeného jsou uvedeny v § 55 odst. 1 písmeno c) "*jméno a příjmení úředních osob a jejich funkce, jméno a příjmení přítomných stran, jméno, příjmení a adresu zákonných zástupců, opatrovníků, obhájců a zmocněnců, popřípadě jméno a příjmení dalších osob, kteří se úkonu zúčastnili, a u obviněného a poškozeného též adresu, kterou uvede pro účely doručování, a další údaje nutné k zjištění nebo ověření totožnosti, včetně data narození nebo rodného čísla; jsou-li při prováděném úkonu zjištěny údaje o bydlišti a doručovací adrese, o místě výkonu zaměstnání či povolání nebo podnikání poškozeného, svědka, zákonného zástupce, opatrovníka, zmocněnce nebo důvěrníka, pak se na žádost těchto osob do protokolu neuvádějí, není-li to nezbytné pro dosažení účelu trestního řízení, ale vedou se tak, aby se s nimi mohli seznamovat pouze orgány činné v trestním řízení a úředníci Probační a mediační služby činní v dané věci; to platí také pro údaje o osobních, rodinných a majetkových poměrech poškozeného a svědka; je-li to nezbytné pro řádné uplatnění práva na obhajobu osoby, proti níž se trestní řízení vede, sdělí se této*

¹⁰⁵ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, 194-197

¹⁰⁶ VÁLKOVÁ, H., GRIVNA, T. Nový zákon o obětech trestných činů a jeho význam pro aplikační praxi. *Trestněprávní revue*. 2013, č. 4, str. 86

osobě potřebné údaje; o sdělení údaje a jeho důvodech se učiní záznam do protokolu" a v §65 odst. 6 " Při nahlížení do spisů je nutno učinit taková opatření, aby nebyly zpřístupněny údaje, se kterými se podle § 55 odst. 1 písm. c) mohou seznamovat pouze orgány činné v trestním řízení a úředníci Probační a mediační služby činní v dané věci. V případě žádosti osoby, proti níž se trestní řízení vede, o sdělení těchto údajů se užije § 55 odst. 1 písm. c) obdobně" a slouží k ochraně soukromí poškozeného a zároveň i před případnou opakovanou viktimizací.¹⁰⁷

Samostatnou kapitolou týkající se ochrany práv poškozeného jsou "Předběžná opatření", která najdeme v hlavě čtvrté oddílu osmém trestního řádu. Předběžné opatření lze uložit jen obviněnému a jen tehdy, jsou-li naplněny okolnosti dané v § 88 b odst. 2 "Předběžné opatření smí být uloženo jen tehdy, jestliže z jednání obviněného nebo z dalších konkrétních skutečností vyplývá důvodná obava, že bude opakovat trestnou činnost, pro niž je stíhán, dokoná trestný čin, o který se pokusil, nebo vykoná trestný čin, který připravoval nebo kterým hrozil, a dosud zjištěné skutečnosti nasvědčují tomu, že skutek, pro který bylo zahájeno trestní stíhání, byl spáchán a má všechny znaky trestného činu, jsou zřejmé důvody k podezření, že tento trestný čin spáchal obviněný, a s ohledem na osobu obviněného a na povahu a závažnost trestného činu, pro který je stíhán, nelze v době rozhodování účelu předběžného opatření dosáhnout jiným opatřením, přičemž uložení předběžného opatření si vyžaduje ochrana oprávněných zájmů poškozeného, který je fyzickou osobou, zejména jeho života, zdraví, svobody nebo lidské důstojnosti, nebo zájmů osob mu blízkých, nebo ochrana zájmů společnosti."¹⁰⁸

Druhy předběžných opatření jsou vypsány v § 88c trestního řádu a patří mezi ně například zákaz styku s poškozeným, osobami jemu blízkými nebo se svědky, zákaz vstupu do společného obydlí, zákaz návštěv (například sportovních, kulturních a jiných společenských akcí či styku s určitými osobami), zákaz vycestovat do zahraničí, zákaz hazardních her, zákaz užívat, držet nebo přechovávat alkoholické nápoje nebo jiné návykové látky, zákaz zdržovat se na určitých místech, zákaz výkonu konkrétně vymezené činnosti a podobně.

¹⁰⁷ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, 194-197

¹⁰⁸ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, 197-199

Smyslem těchto předběžných opatření je především ochrana poškozeného a osob jemu blízkých, zabránění obviněnému v páchání trestné činnosti a také k zajištění účinného provedení trestního řízení.¹⁰⁹

4.2. Zákon o obětech trestných činů

Od 25.2.2013 je v platnosti zákon č. 45/2013 Sb., Zákon o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů), který nabyl účinnosti dne 1.8.2013. Tento zákon přinesl komplexní úpravu pomoci obětem trestných činů, která byla doposud roztržena do několika předpisů, což způsobovalo jistou nepřehlednost a nepraktičnost. Dále tento zákon novelizoval několik dalších zákonů, jako například; trestní řád, občanský soudní řád a zákon o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestných činů. Právní úprava obětí trestných činů jako subjektů zvláštní péče do té doby v České republice chyběla.

Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů implementuje závazky, které vyplývají pro Českou republiku z dokumentů přijatých k podpoře obětí trestných činů na úrovni evropské legislativy. Zákon rozšiřuje práva obětí trestných činů; především právo na relevantní informace pro oběť trestného činnosti, dále posiluje pomoc obětem trestných činů, zejména tím, že vymezuje pojem odborné pomoci obětem, stanovuje podmínky pro její poskytnutí i dobu, po kterou mají oběti právo na odbornou pomoc. Zákon rovněž nově upravuje poskytování finanční pomoci obětem od státu (při splnění zákonem stanovených podmínek vzniká oběti právní nárok na poskytnutí peněžité pomoci). Nová právní úprava rovněž reguluje činnost subjektů, které poskytují pomoc obětem trestných činů, a zavádí jejich povinnost akreditovat se pro poskytování těchto služeb.¹¹⁰

Návrh zákona o obětech trestných činů byl vytvořen v rámci resortu Ministerstva spravedlnosti a byl vládě předložen na podzim roku 2011. Nejprve byl vrácen k dopracování, ale jeho druhá, dopracovaná verze byla doporučena ke schválení. Vláda jej schválila 15. února 2012. Projednání zákona před Poslaneckou sněmovnou se protáhlo a Poslanecká sněmovna jej schválila ve třetím čtení v prosinci 2012.

¹⁰⁹ JELÍNEK, J., GŘIVNA, T. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 40-41

¹¹⁰ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, str. 9

Již v průběhu projednávání zákon o obětech trestných činů nabylo o několik desítek novelizačních bodů, týkající se změn v občanském soudním řádu, exekučním řádu a insolvenčním zákoně. Některé z těchto změn byly se samotným principem zákona o ochraně obětí trestných činů naprosto nesouvisející.

Návrh zákona byl Senátu postoupen 2. ledna 2013 a Senát jej schválil 30. ledna 2013, následně byl zákon 11. února 2013 podepsán prezidentem republiky.

Zákon o obětech trestných činů a o změně některých zákonů byl vyhlášen 25. února ve Sbírce zákonů v částce 20 pod číslem 45/2013 Sb. Zákon měl dělenou účinnost. Právní normy, které se vztahují k subjektům poskytujícím pomoc obětem trestných činů, nabyly účinnost již 1. dubna 2013. Zbytek zákona, který upravoval převážně práva obětí, včetně práva na peněžitou pomoc, společně se zbývajících ustanoveními nabylo účinnosti 1.8.2013.¹¹¹

Hlavním důvodem pro vytvoření samostatného zákona o obětech trestných činů byla především snaha o rozšíření práv obětí, posílení pomoci těmto obětem a zpřehlednění právní úpravy v této oblasti. Česká republika se podobně jako Kanada, Německo nebo Švýcarsko rozhodla přijmout samostatný zákon, který by komplexním způsobem upravoval oblast pomoci obětem trestných činů. Dalším motivem pro vytvoření tohoto zákona bylo odstranění nedostatků v implementaci práva Evropské unie v oblasti ochrany obětí v našem právním řádu.

Při tvorbě zákona se vycházelo z aktuálních viktimologických poznatků, které svědčily o tom, že psychologický dopad kriminálního činu na oběť je značný a často zraňující víc než samotná materiální újma. Proces vyrovnání se s negativní kriminální zkušeností je často složitý a individuální. Oběť prožívá újmu v různé intenzitě a v různých podobách.

Od nového zákona se může očekávat krom samotného zlepšení postavení obětí trestných činů i snížení latentní kriminality. Zlepšení přístupu orgánů činných v trestním řízení k oběti je klíčové, vždyť právě obava oběti z toho, jak s ní bude ze strany těchto orgánů zacházeno, je nejčastějším důvodem nenahlášení trestného činu a vzniku tzv. latentní kriminality. Je třeba si uvědomit, že je to právě oběť, kdo nejčastěji nahlásí trestný čin a její svědectví bývá často klíčové. Zvýšení zájmu o osoby postižené kriminálními činy a poskytnutí potřebné společenské pomoci a podpory v nejširším slova smyslu těmto osobám může vést

¹¹¹ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, str. 18

k posílení společenské soudržnosti, a tím snad i k omezení sociálně patologických jevů ve společnosti.¹¹²

Předmětem úpravy zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, jsou především dvě základní oblasti. Oblast práva obětí trestných činů, včetně práva na poskytnutí peněžité pomoci ze strany státu "odškodnění", a druhou oblastí jsou vztahy mezi státem a subjekty, které poskytují služby obětem trestných činů.

Zákon upravuje; právo obětí na poskytnutí odborné pomoci, právo na informace (zde je kladen především důraz na srozumitelnost), právo na ochranu soukromí a také právo na ochranu před sekundární viktimizací ze strany orgánů činných v trestním řízení. Zákon o obětech poskytuje poměrně široký výčet práv v oblasti poskytování informací. Policejní orgán a zastupitelstvo bude muset již v počátcích, tedy při prvním kontaktu s obětí informovat o tom, na které subjekty se může v případě zájmu obrátit s žádostí o odbornou pomoc. Za jakých podmínek má právo na pomoc bezplatnou a za jakých podmínek má právo na peněžitou pomoc ze strany státu. Dále jaké etapy v trestním řízení následují po podání samotného trestního oznámení a jaká je další úloha oběti. Orgány jsou povinny oběť trestného činu dále informovat, jaká další práva, podle zákona o obětech trestných činů, oběť má. Akreditované subjekty, tedy subjekty, které jsou zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů (neziskové organizace, střediska Probační a mediační služby, advokáti), mají povinnost oběť informovat o službách, které poskytují, o právech oběti podle zákona o obětech trestných činů, o právech oběti, jakožto poškozeného podle trestního řádu a o průběhu trestního řízení.

Odbornou pomocí se rozumí například psychologické a sociální poradenství, poskytování právních informací, restorativní programy a právní pomoc obětem trestných činů, kterou budou poskytovat především nevládní neziskové organizace, Probační a mediační služba České republiky a advokáti. V případě některých zvláštních skupin obětí, jako jsou oběti takzvaně zvlášť zranitelné, bude odborná pomoc poskytována bezplatně. Mezi zvlášť zranitelné oběti počítáme například děti, osoby s fyzickým a mentálním handicapem, oběti obchodování s lidmi a také oběti sexuálních trestných činů.¹¹³

¹¹² JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, str. 12 - 13

¹¹³ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, str. 15

Oběť má dále právo na ochranu svého soukromí, čímž se má zamezit vzniku opakované viktimizace ze strany pachatele trestného činu - na žádost oběti, bude možné její osobní údaje vést tak, aby se s nimi mohly seznamovat jen orgány činné v trestním řízení a nikoli pachatel (není-li to nutné pro zajištění práva na obhajobu). Oběť má právo na ochranu před sekundární viktimizací ze strany orgánů činných v trestním řízení. Toto zahrnuje především právo na omezení kontaktu s pachatelem, spočívající v omezení bezprostředního vizuálního kontaktu s osobou podezřelou, a to na přání oběti jak při výslechu, tak u podání vysvětlení. Zavádí i speciální pravidla pro výslech oběti a podání vysvětlení ze strany oběti. Mezi tato speciální pravidla patří i pravidlo provádět výslech speciálně vyškolenými osobami, povinnost respektovat intimní oblasti oběti - otázky směřující do intimní oblasti mohou být pokládány pouze, je-li to nezbytné pro objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení. Povinnost provádět výslech zvláště zranitelné oběti osobou takového pohlaví, které si oběť zvolí. Povinnost provádět výslech pokud možno tak, aby nemusel být znovu opakován. K zabránění sekundární viktimizace by mělo přispět i pravidlo doprovodu oběti takzvaným důvěrníkem, to je osobou, kterou si oběť zvolí a která jí poskytne potřebnou psychickou pomoc. Mezi práva oběti na ochranu před sekundární viktimizací, řadí zákon o obětech trestných činů i prohlášení oběti o dopadech trestného činu na její život "*victim impact statment*", oběť má právo učinit toto prohlášení v jakémkoli stádiu trestního řízení, a to buď ústně, nebo i písemně. Účelem tohoto prohlášení je snaha napomoci oběti, aby se psychicky vypořádala s trestným činem a zároveň pachatele vede k tomu, aby si uvědomil, co všechno trestným činem způsobil. Prohlášení tedy slouží i jako prostředek, aby se oběť co nejlépe vypořádala s následky primární viktimizace.¹¹⁴

Dalším významným právem oběti je právo na peněžitou pomoc od státu. Právě v souvislosti s peněžitou pomocí hovoříme nejčastěji o institutu odškodnění, to znamená, že po splnění zákonem stanovených podmínek vzniká oběti právní nárok na finanční odškodnění od státu. Tomuto právu odpovídá povinnost státu dané plnění oběti poskytnout. Ve věcech poskytnutí finanční pomoci ze strany státu rozhoduje Ministerstvo spravedlnosti. Ač toto právo na finanční pomoc bylo obětem přiznáno již dříve, a to zákonem č. 209/1997 Sb., o

¹¹⁴ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, str. 16

poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti¹¹⁵ a o změně některých zákonů, bude z důvodu úplnosti zákona problematika peněžité pomoci upravena pouze v zákonu o obětech trestných činů.¹¹⁶

4.3. Co se změnilo

Je tomu již více jak rok, co v České republice začal platit zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, jenž je účinný od 1. srpna 2013. Přijetím tohoto zákona se Česká republika z hlediska právní úpravy obětí zařadila mezi pokrokové země Evropy. Jak již bylo výše zmíněno, předmětný zákon klade důraz na povinnost orgánů činných v trestním řízení umožnit obětem v každé fázi trestního řízení uplatnit svá práva, především právo být vhodným způsobem a srozumitelně poučen, a to tak, aby dosáhla k uspokojení svých nároků.

Bílý kruh bezpečí, jakožto nejdéle působící celostátní organizace pro pomoc obětem se pokusil zhodnotit, co přinesl tento nový zákon po více jak jednorozční praxi, respektive, jestli je jeho aplikace úspěšná a obětem opravdu usnadnil jejich životní situaci.

Poznatky jsou jak pozitivní tak negativní. Mezi pozitivní přínos bezesporu patří ohleduplnější přístup k obětem trestných činů ze strany policistů a zejména vyšetřovatelů. Z katalogu práv jsou pak nejvíce využívána práva na doprovod důvěrníka, právo na prohlášení o dopadu trestného činu na život oběti, právo na seznámení se se spisem před podáním obžaloby a právo na peněžitou pomoc od státu nebo právo na informace o pachateli. Mezi negativní poznatky obětí patří bohužel častá neschopnost orgánů činných v trestním řízení individuálně poučit oběť s přihlédnutím k její aktuální situaci. Oběť bývá zpravidla zahlcena několikastránkovými formuláři, v nichž se jí dostane pouze formálního přehledu všech práv, z nichž většinu pro svůj případ ani nepotřebuje znát. A následkem toho svým právům často nerozumí. Paradoxně jsou současné oběti o svých právech poučovány hůře, než tomu bylo před přijetím zákona. Vzhledem k tomu, že trestní řád ani zákon o obětech trestných činů nikde nevymezuje faktickou formu poučení a pouze stanovuje základní kritéria, která musí poučení z hlediska kvality a smysluplnosti splňovat, jsou informace a poučení poškozeného nepřehledná a někdy i nepochopitelná. Pokud se má tato situace zlepšit a zákon v tomto ohledu naplnit svoji funkci, je třeba se zaměřit na odborné proškolení těch

¹¹⁵ *Tento zákon zavedl pojem oběti do právního řádu České republiky.*

¹¹⁶ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, str. 16 - 17

profesionálů, kteří se na výkonu práv poškozeného aktivně podílejí. Proškolení policisté, státní zástupci a soudci by měli být následně schopni podat ústně, srozumitelně a přiměřeně dané věci a stádiu trestního řízení informace o obsahu práv, která oběť v tomto konkrétním případě má a také o postupu, který povede k jejich naplnění.¹¹⁷

5. Odškodnění

Kompenzace oběti formou peněžité pomoci je jedním z nejčastějších forem pomoci, kterou poskytuje stát, jelikož pachatel zůstává často neodhalen, nebo nebývá solventní. Primárním účelem peněžité pomoci je snaha státu pomoc obětem překlenout zhoršenou sociální situaci, do které se oběť dostala trestným činem na ní způsobeným. Dochází zde o jistou snahu reparace újmy, která byla oběti trestným činem způsobena.¹¹⁸

5.1. Dle původní úpravy

Program kompenzace oběti formou finanční pomoci ze strany státu obsahoval nejprve zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, který byl přijat Parlamentem České republiky v roce 1997. Obětí se podle tohoto zákona rozumí fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví, či také pozůstalá osoba, která byla výživou odkázána na oběť trestného činu. Smyslem tohoto zákona bylo poskytnout oběti trestné činnosti krátce po jejím spáchání rychlou a neformální pomoc, aby byla oběť schopna překlenout nastalou tíživou sociální situaci.

Dle tohoto zákona bylo možné poskytnout obětem násilné trestné činnosti finanční částku do výše 60.000,- Kč. Žádost bylo potřeba podat do jednoho roku od spáchání trestného činu. Aby mohla být žádost kladně vyřízena, musela oběť splnit zákonem stanovené povinnosti, a to zejména spolupráci s orgány činnými v trestním řízení při objasňování činu. O poskytování pomoci stát rozhodoval s přihlédnutím k sociální situaci oběti. Poskytnutím finanční pomoci však stát nikterak nevstupuje do práv oběti vůči pachateli. Pokud by oběť uspěla v

¹¹⁷ Bílý kruh bezpečí: Už rok mají oběti trestných činů svůj zákon. bkb.cz [online]. [15.3.2015]. Dostupné z <http://www.bkb.cz/aktuality/n413-uz-rok-maji-obei-trestnych-cinu-svuj-zakon/>

¹¹⁸ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, str. 17

adhezním¹¹⁹ nebo občanskoprávním řízení, byla povinna finanční prostředky státu vrátit.¹²⁰

Podstatou zákona bylo zakotvení podmínek, na jejichž základě poskytne stát finanční pomoc a částečné odškodnění tam, kde v důsledku trestného činu byla způsobena vážnější újma a kde se nedá objektivně předpokládat vymožení náhrady škody na pachateli. Zákon byl koncipován tak, že na jeho základě vznikl právní vztah mezi státem a obětí nikoli mezi pachatelem a obětí. Stát tímto v podstatě uznával, že je jeho povinností dbát na dodržování základních práv a svobod a jejich ochranu a v případě jejich porušení přebíral odpovědnost.¹²¹

Politika peněžité pomoci státu ve prospěch oběti byla v té době upravena v řadě evropských zemích a bylo nezbytné, aby se k nim Česká republika připojila. Zvláště za skutečnosti, že problematiku peněžité pomoci od státu upravovala již Evropská úmluva, která pocházela z 1983.¹²²

5.2. Dle zákona o obětech

Nový zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, navazuje na předchozí právní úpravu, ale zavádí některé nové změny. Nejpodstatnější změnou v této oblasti je bezesporu rozšíření okruhu příjemců peněžité pomoci (pro přímé oběti sexuálních, ale i jiných trestných činů, kterým vznikla nemajetková újma, v případě nepřímých obětí se okruh rozšiřuje o sourozence či registrované partnery). *"Právo na peněžitou pomoc má a) oběť, které bylo v důsledku trestného činu ublíženo na zdraví, b) oběť, které byla v důsledku trestného činu způsobena těžká újma na zdraví, c) osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, byla-li rodičem, manželem, registrovaným partnerem, dítětem nebo sourozencem zemřelého a současně v době jeho smrti s ním žila v domácnosti, nebo osoba, které zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu, d) oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a dítě, které je obětí trestného činu týrání svěřené osoby (§ 198 trestního zákoníku), kterým vznikla nemajetková újma."*¹²³

¹¹⁹ probíhá v rámci trestního řízení, jde o řízení v němž soud rozhoduje o náhradě majetkové škody, která je způsobena trestním činem. Toto řízení bývá vedeno souběžně s hlavním řízením. o nároku na náhradu škody v tomto řízení nerozhoduje soud z úřední pravomoci, ale pouze ne návrh poškozeného, kterému byla trestným činem způsobena škoda.

¹²⁰ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J., a kol. *Kriminologie*, Praha: Eurolex Bohemia, 2001, str. 148

¹²¹ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEŽULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, str. 612-613

¹²² Evropská úmluva o odškodňování obětí násilných trestných činů z 24. listopadu 1983

¹²³ § 24 odst.1 zák. č. 45/2013 Sb., o ochraně obětí trestných činů

Zákon dále zvýšil částku peněžité pomoci¹²⁴ (odškodnění) a přechod nároku oběti na náhradu škody nebo nemajetkové újmy z pachatele na stát *"Poskytnutím peněžité pomoci oběti přechází nárok oběti na náhradu škody nebo nemajetkové újmy vůči pachateli na stát, a to v rozsahu poskytnuté peněžité pomoci"*¹²⁵. V souvislosti se zvýšením informovanosti obětí¹²⁶ trestných činů je třeba počítat i s nárůstem uplatňování tohoto práva.¹²⁷

Právo na peněžitou pomoc se vztahuje na oběť, která je státním občanem České republiky, pokud má na území České republiky trvalý pobyt nebo pokud se na území České republiky obvykle zdržuje či se čin stal na území České republiky. Dále je-li cizincem a má trvalý pobyt, nebo oprávněně pobývá na území jiného členského státu Evropské unie a čin se stal na území České republiky. Je-li cizincem a na území České republiky pobýval v souladu s jinými právními předpisy, dobu delší než 90 dnů a čin se stal na území České republiky, nebo požádal-li o mezinárodní ochranu a byl mu udělen azyl nebo doplňková ochrana na území České republiky. Ostatním obětem se pomoc poskytuje pouze v rozsahu mezinárodní smlouvy, kterou je Česká republika vázána.¹²⁸

Peněžitá pomoc se poskytuje za předpokladu, že pachatel trestného činu, kterým byla způsobena škoda, byl uznán vinným, nebo zproštěn obžaloby pro nepřičetnost. Dále nejsou-li na základě výsledků šetření orgánů činných v trestním řízení důvodné pochybnosti, zdali se trestný čin stal a v jeho důsledku byla oběti způsobena smrt, škoda na zdraví, nebo nemajetková újma. Peněžitá pomoc se poskytne rovněž tehdy, byla-li věc odložena podle § 159 a odst. 2 až 4 trestního řádu nebo protože se pachatele nepodařilo zjistit či je trestně neodpovědný pro nepřičetnost. Pokud bylo trestní stíhání zastaveno dle § 172 odst. 1 písm. d, e nebo podle § 172 odst. 2 trestního řádu.¹²⁹

5.3. Adhezní řízení

Pojem pochází z latinského adhaere, což znamená přijmout. Adhezní řízení probíhá v rámci trestního řízení a jde o řízení, v němž soud rozhoduje o

¹²⁴ § 28 odst. 1 zák. č. 45/2013 Sb., o ochraně obětí trestných činů

¹²⁵ § 33 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

¹²⁶ § 8 odst. 1 zák. č. 45/2013: *"Jakmile se Policie České republiky nebo policejní orgán dostane do prvního kontaktu s obětí trestného činu, informuje ji i bez žádosti o tom, ... za jakých podmínek a v jakém rozsahu má právo na peněžitou pomoc, včetně poučení o lhůtě pro podání žádosti"*

¹²⁷ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, str. 17

¹²⁸ § 23 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů.

¹²⁹ § 26 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

náhradě majetkové škody způsobené trestným činem. Toto řízení je vedeno souběžně s hlavním řízením a věc je projednána s nižšími procesními náklady.¹³⁰

Subjektem adhezního řízení, o jehož nároku se rozhoduje není každý poškozený, ale jen ten, kdo včas a řádně uplatnil nárok na náhradu škody vůči obviněnému. To znamená, že o nároku na náhradu škody soud nerozhoduje z úřední povinnosti, nýbrž na návrh poškozeného, kterému byla trestným činem způsobena škoda. Poškozený má právo navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit způsobenou škodu. Tento návrh je třeba podat nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování. Je nutné, aby bylo z návrhu patrné, z jakých důvodů a v jaké výši se nárok na náhradu škody uplatňuje.

Význam řízení spočívá v tom, že poškozenému umožňuje souběžně s rozhodnutím o vině a trestu dosáhnout rychlejšího rozhodnutí o uplatnění nároku na náhradu škody. Zároveň může poškozený včasným uplatněním nároku v adhezním řízení, předejít jeho promlčení. Rozhodnutím nahradit poškozenému škodu se doplňuje výchovné působení trestu na obviněného.

Význam náhrady škody vzrostl po zavedení institutů odklonu (podmíněného zastavení trestního stíhání, narovnání, odstoupení od trestního stíhání mladistvého, ...)

Rozhodnutí o uplatnění nároku náhrady škody v adhezním řízení může mít vliv na rozsah peněžité pomoci, která je poskytována obětím trestné činnosti.¹³¹

Bohužel v justiční praxi se často poškozený tohoto práva nedomůže a soud jej odkáže na občanskoprávní řízení či řízení před jiným příslušným orgánem, a to v zájmu rychlosti a hospodárnosti trestního řízení, nebo jen proto, že přiznaný nárok na náhradu škody je nedobytný.¹³²

6. Restoratívni justice

V průběhu 20. století narůstal celosvětově počet vězněných osob. Z toho důvodu vyvstala otázka o účinnosti sankční politiky a celého systému trestní justice. Vzhledem k situaci, že výkon trestu přináší celou řadu nežádoucích efektů, jako je vliv vězeňského prostředí na osobnost odsouzeného, přerušení

¹³⁰ ZOUBKOVÁ, I., et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, str. 19 - 20

¹³¹ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEZULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, str. 455

¹³² ZOUBKOVÁ, I., et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, str. 19 - 20

pozitivních sociálních vazeb, přerušení pracovních aktivit a vztahů a ztížené uplatnění v životě po propuštění.

Restorativní justice stojí na určitých principech - zločin je chápán jako škoda na oběti a v procesu restorativní justice se jedná právě o odstranění této škody. Jde o vytvoření podmínek pro odstranění následků trestného činu a o aktivní účast pachatele na náhradě škody. Při nedobrovolnosti pachatele nahradit škodu dojde k státnímu donucení. Státní orgány zasáhnou až tehdy, jestliže vyjednávání mezi pachatelem a obětí nevede k tíženému výsledku. Oběť trestného činu nemůže být k takovému jednání pachatelem nucena a toto jednání může být zprostředkováno Probační a mediační službou.

Restorativní justici lze chápat jako soubor postulátů, cílů a metod, které charakterizují jistý přístup k řešení problematiky zločinnosti.¹³³

Restorativní justice se zaměřuje na méně závažné trestné činy a na méně narušené pachatele. V nejširším slova smyslu se jedná o znovuoobnovení chráněných hodnot a sociálních vztahů, které byly trestným činem narušeny nebo ohroženy. V restorativní spravedlnosti je kriminalita chápána jako sociální konflikt mezi jednotlivými subjekty, který je nutno řešit tak, aby bylo umožněno dotčeným osobám participovat na řešení konfliktu.¹³⁴

Tato nová trestní politika, která se v posledních letech prosazuje nejen v České republice, ale i v jiných evropských zemích, stojí na myšlence trestní spravedlnosti, ve které je omezena role státu na řešení trestní věci a naopak posílena role oběti a pachatele na řešení problémů zapříčiněných spácháním trestného činu. Trestní politika touto spravedlností prosazuje převzetí aktivní odpovědnosti pachatele a posílení postavení oběti v trestním řízení. Zájem o oběť je primární, poškození veřejných zájmů až subsidiární.¹³⁵

Dlouhodobým cílem projektu je podpora a vytváření širší a funkční sítě služeb pro oběti trestných činů. Jedná se o projekt, který je realizován Probační a mediační službou České republiky a Asociací občanských poraden.¹³⁶

Restorativní pojetí odpovědnosti pachatelů za řešení problémů kriminality má být realizováno prostřednictvím netradičních trestněprávních institutů, jako

¹³³ SVATOŠ, R. *Kriminologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, str. 82-83

¹³⁴ ZOUBKOVÁ, I., et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, str. 156 - 157

¹³⁵ KARABEC, Z. Poznámky k trestní politice. *Kriminalistika*. 2012, č. 1, str. 14

¹³⁶ JELÍNEK, J., GRIVNA, T. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 121

jsou alternativní tresty, nebo odklony v trestním řízení, jimiž se přerušují tradiční procesní postupy dříve, než dojde k vykonání trestu.¹³⁷

IV. Pomoc obětem trestných činů

Viktimizace je vždy velkým zásahem do života jednotlivce a jeho nejbližšího okolí. Je tedy ironií, že oběť trestného činu požívala donedávna tak málo práv, tedy rozhodně méně, než pachatel a celkově jí bylo věnováno jen málo pozornosti. Od 2. poloviny minulého století se postavení oběti začíná měnit a problematika obětí trestných činů a jejich ochrana se dostává do popředí zákonodárců. Od poloviny 80. let minulého století jsou přijímány mezinárodní dokumenty¹³⁸, které se snaží podpořit státy v tom, aby zlepšily postavení oběti a poskytly jí co nejúčinnější podporu a pomoc. Starost a péče o oběti je očekávána především od státu, který připustil spáchání trestného činu. Státy se tedy snaží rozvíjet a uplatňovat takové programy a cílené aktivity, které mají za cíl pomoci jak jednotlivým obětem, tak i viktimologické prevenci. Splnění tohoto úkolu napomáhají svými poznatky i viktimologické výzkumy. Existují programy, které se vztahují bezprostředně k obětem a programy, které se orientují nejenom na oběti skutečné, ale i na oběti potenciální. V druhém případě se jedná o programy preventivní.¹³⁹

Viktimologicky orientované výzkumy zjistily, že potřeby obětí trestných činů se mnohdy neshodují, či nejsou přímo úměrné závažnosti utrpěných škod. Tyto potřeby jsou spíše ovlivněny a korespondují se subjektivními pocity a schopnostmi uplatnit úspěšně své nároky na psychickou podporu, materiální kompenzaci či jinou odbornou pomoc. Oběti, které znají svá práva, dovedou lépe artikulovat a prosadit své požadavky. Mají nejen mnohem větší šanci získat potřebnou pomoc, ale často ji mohou získat i na úkor "potřebnějších" obětí, které byly poškozeny závažnějším způsobem, ale které neví jak o pomoc požádat, nebo toho ani nejsou schopny.

¹³⁷ ZOUBKOVÁ, I., et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, str. 156 - 157

¹³⁸ Roku 1983 přijala Rada Evropy "Evropskou úmluvu o kompenzaci obětí násilných trestných činů", 1985 Rada Evropy přijala "Doporučení o postavení obětí v rámci trestního práva a trestního řízení" a v roce 1987 "Doporučení o pomoci obětem a prevenci viktimizace", dále se sem dá zařadit Úmluva z roku 1983, která vyzývá, aby byla obětem poskytována pomoc materiálního i nemateriálního rázu a aby se veřejnost v této oblasti více angažovala. Další požadavky na ochranu jednotlivců poškozených trestným činem a jejich právo na náležitou náhradu škody jsou obsaženy v Deklaraci OSN č. 40/34 z 29.11.1985 "o základních principech spravedlnosti pro oběti trestného činu a pro oběti zneužití moci".

¹³⁹ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J., a kol. *Kriminologie*, Praha: Eurolex Bohemia, 2001, str. 146

Konkrétní potřeby obětí zahrnují často kromě psychické a emoční podpory i potřebu praktické pomoci, poskytnutí informací - kde a jak požádat o pomoc či jak se co nejlépe ochránit před další viktimizací. Jak získat finanční kompenzaci a za jakých podmínek je tato kompenzace poskytována.

Zahraniční výzkumy zjistily, že tyto potřeby jsou v různě intenzivní v závislosti na utrpěné újmě. Zejména u závažnějších zločinů je často pro oběť důležité nejen finanční ohodnocení, nýbrž i zájem, který je zločinu věnován ze strany policejních orgánů a soudu. Tyto oběti chtějí být často o vývoji "svého" případu informovány.¹⁴⁰

1. Ochrana obětí

V posledních letech jsou vedeny různé osvětové kampaně na téma, jak kriminálním útokům předcházet. Existují i různé instruktáže pro zaměstnance, kteří vykonávají takzvaně rizikové povolání, mezi něž patří zaměstnanci bezpečnostních agentur, bank, pošt, obchodů, v dopravě, záchranné službě. Seznamování s možnými způsoby obrany a ochrany proti kriminalitě jsou i senioři, či děti ve věku školní docházky.

Policie České republiky má na svých webových stránkách četné návody, jak se zachovat při konkrétním přepadení, snaží se seznámit občany s možnostmi preventivních opatření proti kriminálním útokům. Snaží se oslovit oběti loupeží, domácího násilí, krádeží, ale i seniory, kteří jsou častými oběťmi násilí.

Mnoho osob, i žen, které se cítí být ohroženy kriminalitou, se snaží případným útokům preventivně předcházet nebo se na něj fyzicky a psychicky připravit. Navštěvují různé placené kurzy sebeobrany, bojových umění a akce zaměřené na prevenci, aby mohly případnému útoku zabránit či alespoň minimalizovat škody.¹⁴¹

1.1. Policie

Za účelem zlepšení přístupu policie k obětem trestných činů a především z důvodu snížení rizika sekundární viktimizace a prevence rozvinutí posttraumatických symptomů, pomoci při zvládnutí zátěže spojené s trestním řízením a zprostředkování následné odborné pomoci poskytované obětem

¹⁴⁰ KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H., a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*, 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2005, str. 175

¹⁴¹ MAREŠOVÁ, A.; MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávání obětí trestné činnosti. mvcr.cz [online]. 2009. [cit. 14.3.2015]. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/o-vyznamu-poznavani-obeti-trestne-cinnosti.aspx>

externími organizacemi, vznikl systém pomoci obětem trestné činnosti a mimořádných událostí.

Tento systém pomoci obětem existuje od 1. července 2010, kdy byl vydán "Závazný pokyn policejního prezidenta č. 97/2010, o systému psychologické pomoci obětem trestné činnosti a mimořádných událostí, ale první zmínku o něm můžeme nalézt již v "Konceptu poskytování psychologických služeb v Policii České republiky" z roku 2009. Následně došlo, ve spolupráci s Bílým kruhem bezpečí, k vyškolení lektorů z řad policejních psychologů. Tito lektoři pak následně školili krizové interventy z řad policistů, kteří spolu s psychology na každém krajském ředitelství policie vytvářejí týmy poskytující nepřetržitou pomoc. Tato pomoc spočívá především v zajišťování krizové intervence obětem trestných činů a mimořádných událostí a poskytování informací o možnostech následné psychologické, psychosociální či sociálně právní pomoci, jež poskytují obětem externí organizace. Pomoc je poskytována zvláště obětem násilných a mravnostních trestných činů, popřípadě osobám pozůstalým po obětech násilných trestných činů s následkem úmrtí a dále obětem zvláště zranitelným. Pod pojmem zvláště zranitelné oběti se rozumí osoby znevýhodněné z důvodu věku, fyzického, mentálního či psychického hendikepu a obětem trestných činů páchaných z nenávisti.

Z důvodu snahy o co nejrychlejší zprostředkování odborné a bezplatné pomoci, byla v srpnu 2010 uzavřena "Dohoda o spolupráci mezi Policií České republiky a Bílým kruhem bezpečí, o.s. o poskytování pomoci obětem trestné činnosti". Tato dohoda upravuje mimo jiné postup při zprostředkování kontaktu a předávání osobních údajů, které jsou potřebné k zajištění pomoci obětem a pozůstalým po obětech násilných trestných činů.¹⁴²

1.2. Probační a mediační služba

Novým subjektem trestního řízení se od 1. ledna 2001 stala Probační a mediační služba, která je řízena zákonem č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. Existence tohoto institutu je podstatným předpokladem fungování celého systému alternativních řešení trestních věcí.¹⁴³

Úkolem Probační a mediační služby je:

¹⁴² JELÍNEK, J., GŘIVNA, T., a kol. *Poškozený a oběť trestného činu, z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 124 - 125

¹⁴³ SVATOŠ, R. *Kriminologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, str. 83-84

- 1) integrace pachatele - snaha o začlenění pachatele zpět do života a společnosti bez dalšího porušování zákona. Teto integrace je procesem, který směřuje k obnovení úcty obviněného k právnímu řádu společnosti, jeho uplatnění a seberealizaci,
- 2) participace poškozeného - je snaha Probační a mediační služby o zapojení poškozeného do procesu vlastního odškodnění a k obnovení jeho pocitu bezpečí, integrity a důvěry ve spravedlnost,
- 3) ochrana společnosti - spočívá v řešení konfliktních a rizikových stavů spojených s trestním řízením a efektivním zajištěním realizace uložených alternativních trestů a opatření.

Pro osobu poškozeného je důležitá role Probační a mediační služby v zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů, které jsou spojeny s trestnou činností. Zajištění a organizace efektivního a důstojného výkonu alternativních trestů a opatření s důrazem na zájmy poškozeného, ochranu komunity a prevenci kriminality. Probační a mediační služba ČR představuje novou instituci na poli trestní politiky, která vychází ze součinnosti dvou profesí - sociální práce a práva (zejména trestního). Vyváženým propojením obou se vytváří nová multi-disciplinární profese v systému trestní justice.¹⁴⁴

2. Organizace na pomoc obětem

V České republice se postupně, v porovnání se západní Evropou opožděně, dařilo v průběhu 90. let minulého století zakládat a rozvíjet občanské iniciativy, které slouží ve prospěch obětí trestných činů. Po vzoru okolních, hlavně německy mluvících zemí (Německo, Rakousko, Švýcarsko), se podařilo v roce 1991 založit v tehdejší Československu občanské Sdružení pro pomoc obětem trestné činnosti "*Bílý kruh bezpečí*".

Kromě toho působí v České republice ještě řada dalších státních i nestátních organizací, jako jsou kupříkladu různé poradny specializované na řešení rodinných a partnerských krizí včetně případů domácího násilí, linky důvěry určené jak dětským, tak dospělým obětem násilných i jiných forem delikventního jednání. Jednou z takových organizací je "*Fond ohrožených dětí*", který je zaměřený na pomoc opuštěným, strádajícím a zneužívaným dětem.

¹⁴⁴Probační a mediační služba ČR: Poslání a cíle Probační a mediační služby České republiky, pmscr.cz [online]. [cit. 20.3.2015]. Dostupné z <https://www.pmscr.cz/poslani-a-cile/>

Jednou z aktivit tohoto fondu je i provozování azylových domů pro matku s dítětem. Dále byla 20. února 2015 zřízena bezplatná nepřetržitá krizová linka, která je určena obětem domácího násilí. Zřízení této linky reflektuje situaci, kdy je domácí násilí jedním z nejčastějších závažných trestných činů, které jsou páčány na území České republiky.¹⁴⁵ Tyto a další organizace jsou poskytovateli bezplatné odborné pomoci obětem trestných činů.

Pojem odborné pomoci a podmínky pro její poskytování včetně doby, po kterou mají oběti na pomoc právo je upraven v zákoně č. 45/2013 Sb. o obětech trestných činů. Konkrétně v § 4 a 5 odst. 1 tohoto zákona, který říká:¹⁴⁶ "*Subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů poskytují obětem v zapsaném rozsahu a za podmínek stanovených tímto zákonem nebo jiným právním předpisem odbornou pomoc, kterou se rozumí psychologické poradenství, sociální poradenství, právní pomoc, poskytování právních informací nebo restorativní programy, a to před zahájením trestního řízení, v jeho průběhu i po jeho skončení. Odbornou pomoc poskytují do doby, dokud to vyžaduje její účel.*"¹⁴⁷ a "*Subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů mají povinnost poskytnout odbornou pomoc bez zbytečného odkladu bezplatně na základě žádosti zvláště zranitelné oběti, která tuto pomoc potřebuje. To neplatí, jedná-li se o oběť trestného činu zanedbání povinné výživy (§ 196 trestního zákoníku), nevzniklo-li tímto činem nebezpečí nouze nebo trvale nepříznivý následek.*"¹⁴⁸ Tento registr poskytovatelů odborné pomoci pro oběti trestných činů je veden Ministerstvem spravedlnosti a subjekty v něm zapsané jsou subjekty poskytující služby psychologického a sociálního poradenství, akreditované subjekty podle zákona o obětech, advokáti a střediska Probační a mediační služby.

Odbornou pomocí se rozumí psychologické poradenství (poskytované v rámci odborného sociálního poradenství dle zákona o sociálních službách, respektive § 37 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a § 4 vyhlášky č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách), sociální poradenství (dle § 37 zákona o sociálních službách,

¹⁴⁵ KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H., a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*, 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2005, str. 177

¹⁴⁶ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, str. 43

¹⁴⁷ § 4 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

¹⁴⁸ § 5 odst. 1 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

poskytované subjekty vymezenými v § 78 téhož zákona), dále pak právní pomoc a poskytování právních informací či restorativní programy.¹⁴⁹

Právo na bezplatnou odbornou pomoc mají zvláště zranitelné oběti¹⁵⁰ na základě žádosti a bez zbytečného odkladu. Tato žádost nemusí být písemná, ani formální. Je jen na subjektu poskytujícím odbornou pomoc, aby posoudil, zda oběť tuto pomoc potřebuje či ne. Pokud je pomoc oběti odepřena, může se oběť obrátit se stížností na Ministerstvo spravedlnosti,¹⁵¹ přičemž není možné poskytnutí pomoci podmiňovat sociálními či majetkovými poměry na straně oběti.¹⁵²

2.1. Bílý kruh bezpečí

Bílý kruh bezpečí, nebo také BKB je nepolitický humanitární spolek, který působí na území České republiky. Jeho účelem je pomoc obětem trestné činnosti a také zajišťování prevence trestné činnosti. Předmětem činnosti Bílého kruhu bezpečí je především poskytnutí materiální a morální pomoci těmto obětem, zlepšení jejich právního postavení, zvýšená informovanost obyvatelstva i státních orgánů o problémech, které mají oběti trestné činnosti. Snaho o zvýšení informovanosti a o možnostech a prostředcích prevence. V oblasti prevence hovoříme zejména o zásadách chování, které by mohlo snížit riziko viktimizace. Dále Bílý kruh bezpečí zajišťuje spolupráci s národními a mezinárodními organizacemi zabývajícími se pomocí obětem trestné činnosti a prevencí kriminality a správu nadace na pomoc obětem trestné činnosti.

Činnost Bílého kruhu bezpečí je na odborné úrovni a je diskrétní, to znamená, že poradna zachovává důvěrnost sdělených informací a bez souhlasu klienta nesmí být tyto informace poskytnuty nikomu mimo poradnu. Klient má právo vystupovat anonymně a veškerá sdělení, která klient učiní, jsou důvěrná.

¹⁴⁹ JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, str. 40

¹⁵⁰ § 2 odst. 4 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů "Zvláště zranitelnou obětí se pro účely tohoto zákona při splnění podmínek uvedených v odstavci 2 nebo 3 rozumí a) dítě, b) osoba, která je postižena fyzickým, mentálním nebo psychickým hendikepem nebo smyslovým poškozením, které ve spojení s různými překážkami může bránit plnému a účelnému uplatnění této osoby ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy, c) oběť trestného činu obchodování s lidmi (§ 168 trestního zákoníku), d) oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti nebo trestného činu, který zahrnoval násilí či pohrůžku násilím, jestliže je v konkrétním případě zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy zejména s ohledem na její věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází, nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo závislost na ní."

¹⁵¹ § 45 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

¹⁵² JELÍNEK, J., a kol. *Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou*, Praha: Leges, 2013, str. 43-44

Poradci a asistenti Bílého kruhu bezpečí jsou vázáni mlčenlivostí a klient má právo, aby jeho rozhovor probíhal mimo doslech jiných klientů. Veškeré aktivity, které BKB podnikne ve prospěch klienta, jsou vedeny ve prospěch klienta a s jeho vědomím a souhlasem. Poradna ale není zbavena odpovědnosti při podezření ze spáchání trestného činu tento čin ohlásit či jej překazit (na tuto skutečnost musí být klient včas upozorněn). Pracovníci Bílého kruhu bezpečí pracují bez nároku na odměnu, to znamená, že klienti za poradenskou službu neplatí. Tato bezplatnost se ale nevztahuje na nadstandardní, nebo-li doplňkové služby, jako jsou například víkendové pobyty nebo doprovody k soudu mimo sídlo poradny. Zprostředkovává lékařskou, psychoterapeutickou, právní a jinou pomoc či služby obětem kriminality. Pořádá přednášky, semináře, kongresy a zajišťuje i publikační činnost či výstupy v masmédiích, ve snaze zvýšit informovanost a právní výchovu obyvatel. Angažuje se i v rozbořech současné právní úpravy problematiky obětí a působí nátlak¹⁵³ na zákonodárny orgány s cílem zlepšit práva poškozeného v trestním řízení a v systému náhrady škody.¹⁵⁴

Poradna je otevřena pro všechny oběti trestných činů bez rozdílu. Žádný klient - oběť, Bílého kruhu bezpečí nesmí být diskriminován, ať již přímo či nepřímo, a to z jakéhokoli důvodu. Rady a informace, které BKB poskytuje, musí být nestranné a neutrální, avšak měly by být podány s přihlédnutím k situaci klienta. Poradce nesoudí, nehodnotí a měl by být ve svých radách maximálně neutrální a vždy respektovat klienta i jeho vůli jednat dál.

Služby, které Bílý kruh bezpečí poskytuje, jsou nezávislé na politických, ekonomických nebo náboženských vlivech. Bílý kruh bezpečí je nezávislý na státní správě i územní samosprávě a jeho pobočky je možné nalézt v Brně, Jihlavě, Českých Budějovicích, Liberci, Olomouci, Ostravě, Pardubicích, Plzni a v Praze.¹⁵⁵

2.2. Bezplatná non - stop linka

20. února 2015 byla pod číslem 116 006 zřízena bezplatná non - stop krizová linka pro oběti kriminality a domácího násilí. Tuto linku zprovoznil a je i

¹⁵³ "Bílý kruh bezpečí podal řadu podnětů k zákonodárcům a významným způsobem spolupracoval například na přípravě; zákona č. 135/2006 Sb., na ochranu před domácím násilím, zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů."

¹⁵⁴ Bílý kruh bezpečí: Principy poradenské činnosti. bkb.cz [online]. [15.3.2015]. Dostupné z <http://www.bkb.cz/o-nas/zakladni-principy-cinnosti/>

¹⁵⁵ Bílý kruh bezpečí: Základní principy činnosti. bkb.cz [online]. [15.3.2015]. Dostupné z <http://www.bkb.cz/o-nas/zakladni-principy-cinnosti/>

jejím provozovatelem Bílý kruh bezpečí za podpory Norských fondů a Open Society Fund. Tato linka je určena pro každého, kdo jakožto oběť kriminality nebo domácího násilí bude potřebovat okamžitou informaci, radu nebo psychickou podporu. Číslo linky 116 006 je v rámci Evropské unie pro všechny země stejné, přičemž Česká republika je v pořadí teprve sedmým státem, který tuto linku využívá (linka dosud funguje v Rakousku, Německu, Dánsku, Nizozemí, Chorvatsku a Irsku).

Ač v minulosti existovaly podobné linky pro oběti, tato je první bezplatná. Právě zpoplatnění dosavadních linek volající do velké míry limitovalo.

Lidé nejčastěji volají v souvislosti s žádostmi o pomoc s nebezpečným pronásledováním, domácím násilím či jinými násilnými trestnými činy, jako jsou například znásilnění, loupež, pohlavní zneužívání, ublížení na zdraví a podobně. Volající se dotazují především na práva obětí a na komunikaci s policií. Často sdílejí své obavy z dalšího útoku.¹⁵⁶ Na linku se ale mohou obrátit všechny osoby, které se cítí být obětí trestného činu, a to bez ohledu na to, zda trestný čin oznámily, či ne. Volat mohou osoby ohrožené domácím násilím a to i v případě pouhého podezření, že jsou obětí některé z forem domácího násilí, dále pak svědci trestných činů, kteří se cítí být událostí traumatizováni, pozůstalí po obětech trestných činů a osoby ohrožené kriminalitou a násilím. Pomoc je určena i obětem nedbalostních trestných činů, jako jsou dopravní nehody.¹⁵⁷

2.3. Fond ohrožených dětí

Fond ohrožených dětí byl založen v roce 1990 a jeho činnost je legislativně vymezena "*Rozhodnutím ministerstva práce a sociálních věcí č.j. 24408/2000*" Fond pomáhá ohroženým dětem prostřednictvím komplexního systému sociálních služeb tak, aby se dítěti a jeho blízkým dostalo účinné pomoci. Nesoustřeďuje se pouze na aktuální zabezpečení potřeb dítěte, ale hledá dlouhodobé řešení vzniklé situace.

Ohroženým dítětem je rozuměno dítě, které je ohroženo týráním, zneužíváním či zanedbáváním. Pomoc fondu spočívá v rozsáhlé síti poboček, jejichž pracovníci se věnují systematické práci s rodinami ohroženými chudobou či sociální krizí. Dále je náplní práce fondu osvětová činnost mezi dětmi, občany i

¹⁵⁶Bílý kruh bezpečí: Startuje bezplatná linka pomoci. bkb.cz [online]. [15.3.2015]. Dostupné z <http://www.bkb.cz/aktuality/n440-startuje-bezplatna-linka-pomoci-obetem-116-006/>

¹⁵⁷Linka pomoci: Bezplatná linka pomoci. linka-pomoci.cz [online]. [15.3.2015]. Dostupné z <http://www.linka-pomoci.cz/>

odbornou veřejností. Fond ohrožených dětí spravuje i několik azylových domů, kam se mohou uchýlit rodiče s dětmi, jenž jsou v původním prostředí ohroženi. Nejčastěji se jedná o matky s dětmi, jenž jsou ohroženy domácím násilím či o rodiny které přišly o střechu nad hlavou.

Fond ohrožených dětí se podobně jako například Bílý kruh bezpečí, intenzivně zapojuje do legislativních procesů, a to především v oblasti sociálně - právní ochrany dítěte.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Fond ohrožených dětí: Činnost fondu ohrožených dětí. fod.cz [online]. [20.3.2015]. Dostupné z <http://www.fod.cz/nase-cinnost/pomoc-ohrozenym-detem>

V. Shrnutí

Nový zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů přinesl mnoho dobrého. Nejen, že definoval oběť pro trestní právo, ale ustanovil i základní zásady přístupu orgánů činných v trestním řízení k těmto obětem. Mnohá práva obětí rozšířil a zavedl i nové instituty, které se osvědčily v zahraničí. Je koncipován tak, aby zabránil či alespoň snížil riziko sekundární viktimizace, zmírnil dopad primární viktimizace a podpořil organizace, které se zabývají pomocí obětem trestných činů. Zákon přinesl obětem celou řadu práv a opor, která jsou určena pouze jim.

Pozitivně hodnotím úpravu odškodnění oběti, která byla převzata ze zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a která byla ještě rozšířena jak o okruh příjemců, tak o samotnou výši částek. Ač peníze nemohou způsobenou újmu zcela nahradit, mohou oběti v mnohém ulehčit návrat do normálního života a pomoci překlenout nejhorsí období.

Další pozitivní aspekt zákona spatřuji v posílení role neziskových organizací, které poskytují obětem odbornou pomoc a v jejich podpoře formou dotací, které jsou pro jejich činnost důležité.

Bohužel ne všechny části zákona přinesly kýžený užitek. Například právo obětí na informace, které je tak často uváděno evropskou legislativou jako stěžejní, není v praxi aplikováno příliš šťastně. Oběť namísto relevantních informací, které se vztahují přímo na ní, dostane několikastránkové poučení, které není snadné pochopit a které se v mnohém ani na ní nevztahuje. Jádrem problému tedy nespočívá ani tak v samotném zákoně, jako spíš v orgánu, který se má o naplnění předmětného práva postarat. Bylo by dobré, aby oběť byla poučena individuálně, vhodně a odborně o věcech, které se jí týkají.

Další oblastí, kde snaha zákona naráží na úskalí praxe je ochrana před sekundární viktimizací, která je instituty aplikujícími právo (vyšetřovatelé, soudci) podceňována. To že oběť nemusí před pachatelem u soudu vypovídat, ji bohužel ještě nechrání před tím, aby se s ním nesečkala na chodbě před jednacím sálkem. Bylo by dobré, aby se zákon aplikoval i v duchu principů a ne jen podle toho, co přímo ukládá.

I přes některé nedostatky, které zákon o obětech trestných činů má, je pro oběti velkým přínosem. Doufejme, že není posledním krokem státu, ke zlepšení postavení obětí a že nás v budoucnu čeká další vývoj v této oblasti, který povede k odstranění nedostatků a dalšímu zlepšování pozice oběti.

VI. Závěr

Ve své diplomové práci jsem se pokusila shrnout problematiku obětí trestných činů a způsoby její ochrany. Samotné téma "*Oběti*" trestného činu je dosti široké, natož úprava a potřeba její "*Ochrany*". Nebylo mým cílem podat vyčerpávající výklad daného tématu, nýbrž přiblížit jeho základní aspekty. Pokud bych se měla obětím trestných činů a jejich ochraně věnovat hlouběji, vydalo by toto téma na několik samostatných prací. Především z tohoto důvodu jsem se rozhodla pojmout práci následujícím způsobem.

K tomu účelu jsem rozdělila práci do tří pomyslných velkých kapitol, z nichž každá měla za úkol popsat oběť a její postavení z toho daného hlediska. Ač se může zdát, že kapitoly spolu nesouvisí, není to pravda. Pro vysvětlení problematiky ochrany obětí jsou všechny stejně důležité.

První část je věnována Oběti z kriminologického a viktimologického hlediska a je zde popsán i proces a způsoby viktimizace. A právě následná viktimizace je tím, před čím se snažíme oběť ochránit, když už se nepodařilo zabránit tomu, aby se stala obětí.

Právě na základě poznatků viktimologických a kriminologických výzkumů se začala tvořit legislativa, sloužící ochraně obětí. Tedy, bez co nejdůkladnějšího pochopení oběti, by nemohly vzniknout účinné zákony na její ochranu. O tom svědčí i zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, který vznikl za spolupráce organizací poskytujících pomoc obětem a na základě viktimologických výzkumů.

Třetí a závěrečná část je věnována organizacím poskytující pomoc a ochranu obětem trestných činů. Tyto organizace se sami často zabývají viktimologickým výzkumem a jsou iniciátory legislativních změn v otázce ochrany a postavení obětí v právním řádu České republiky. Pro tyto organizace je důležité, nejen jak jsou jejich pravomoci a činnost upraveny v zákonech, ale i případné dotace ze strany státu, které jim usnadňují práci a zajišťují lepší podmínky.

VII. Resumé

Crime is as old as mankind and as such continued to fascinate humans ever. Evidence of the crime, but also a variety of efforts to prevent him or punish him find in historical sources throughout history. Laws and codes describing the crime and the offender were sculpted into steles and became part of religious codes. The issue of the offender and his predestination to any crime, whether in terms of mental, ethnic, religious, or even just based on the physical, physiological assumptions have undergone fairly thorough historical development, published in numerous scientific research. What the perpetrators of the crime led, gave him something to prevent the crime, is the fault of society, the family of the perpetrator or perpetrators in itself? These on many other questions asked by criminologists, psychologists, psychiatrists, but also philosophers, and often they subjected offender variety of investigations. Some of these were serious investigation than others. What is certain is that the offender has always devoted a lot of attention. How is it possible that so long investigation of the crime, the company has always focused more on the personality of the offender and the victim remained on the outskirts of interest?

The reason why I as a topic of my thesis selected the "Protecting victims of crime" is that she was recently paid so little attention. Personality victim was not long in order criminological disciplines or rights and the very term sacrifice was not in the legal system of the Czech Republic's long defined. Only in recent years, due to European legislation began about crime victims and their position in the legal system to the fore in our country. And with this new perception of the victim came the need for legislative provisions on the rights of victims of crime and their protection. Thus arose the Act No. 45/2013 Coll., On victims of crime, which has been in force since February 2013 and in full effect from 1 August 2013.

Even before I was in my work this Act to pay, I would like to describe in detail the victim in terms of science that deals with these, therefore victimology. That's why the first part of the thesis is devoted to the victims in terms of criminology and victimology its subsidiaries disciplines. It's not just because I explained who the victim is and how the ordinary person becomes a victim. But above all, to better describe its role in the offense, which plays a role in its formation, during and after. How to sacrifice offense operates and what changes it. Furthermore, the importance of sacrifice in the search for the perpetrator and

his conviction. Finally, I would like in this chapter has described some of the mistakes committed by the victim as the general public, as well as Criminal justice. Ignorance of the issue of the victim and her victimization leads to the further injuring the victim, which can sometimes be worse than the initial injury. Unauthorized access to the victim leads to misunderstandings and sometimes to the wrong conclusions in criminalistics and forensic practice and subsequent distrust of victims of the legal system in the Czech Republic.

In the second part, I would like to focus on regulation issues and the injured victims in terms of international and national legislation. At national legislation divide status and rights of victims (injured) in the process - legislation, where it just works with the concept damaged and materially - legislation. Here we focus on the above mentioned Law no. 45/2013 Coll., On victims of crime. What brought and what is exceptional. Furthermore, I would like approaching the issue of compensation to victims and ways of protection mentioned law.

In the final part of this thesis the institutes and organizations that provide assistance to crime victims and help them return to normal life. And for organizations that are controlled by the state and non-profit organizations.

In conclusion, I would like to point out that a certain risk of becoming a victim of crime affects all of us. Regardless of age, education, profession, nor social status. Crime victims can become anyone, including individuals with minimal or total absence of risk factors. On the question of why some individuals become victims of crime, there is a simple answer: because she chose offender. Caused by the crime does not notice then only the victims themselves, therefore there a particular person who has suffered prejudice, noting also its close. The offender's offense will change the quality of life of several people at once. How to react to the event concerned can not be predicted. I sebesilnější and confident individuals can break an event. Another is contrary to harden and act indifferently or illegible. Better understand the victim and her perception of the crime is not only important for proper access to it in terms of legal and judicial practice, but also for the conduct of its surroundings. Who among us can say with certainty that he had similar knowledge will never throw, for victims of crime can happen everyone.

VIII. Seznam literatury a zdrojů

1. Knižní prameny

1.1. ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 445 s. ISBN 978-80-7380-461-9

1.2. ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014, 160 s. ISBN 978-80-262-0582-1

1.3. ČÍRTKOVÁ, L. *Kriminální psychologie*. Praha: Eurounion, 1998, 255 s. ISBN 80-85858-70-3

1.4. ČÍRTKOVÁ, L., VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007, 191 s. ISBN 978-80-247-2014-2

1.5. DIANIŠKA, G. *Kriminologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, 326 s. ISBN 978-80-7380-198-4

1.6. HOLOMEK, J. *Viktimologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. 164 s. ISBN 978-80-7380-446-6

1.7. JELÍNEK, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998, 190 s. ISBN 80-7184-618-X

1.8. JELÍNEK, J. a kolektiv. *Trestní právo procesní*. 3. vyd. Praha: Leges, 2013, 864 s. ISBN 978-80-87576-44-1

1.9. JELÍNEK, J. a kolektiv. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 4. vyd. Praha: Leges, 2013, 1216 s. ISBN 978-80-87576-69-4

1.10. JELÍNEK, J. a kolektiv. *Zákon o obětech trestných činů: Komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2013, 264 s. ISBN 978-80-87576-49-6

- 1.11. JELÍNEK, J., GŘIVNA, T. a kolektiv. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, 256 s. ISBN 978-80-87576-39-7
- 1.12. KUČHTA, J. a kolektiv. *Kriminologie I. část*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, 132 s. ISBN 80-210-0616-1
- 1.13. KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kolektiv. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, 544 s. ISBN 80-7179-813-4
- 1.14. MARTÍNKOVÁ, M. *Oběti kriminality v aktuálních souvislostech* In SCHEINOST, M. a kol. *Kriminalita očima kriminologů*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, ISBN 978-80-7338-096-0
- 1.15. NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kolektiv. *Kriminologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, 419 s. ISBN 80-86432-08-4
- 1.16. RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEŽULOVÁ, J. *Poškozený a adhézní řízení v České republice*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, 759 s. ISBN 978-80-7179-559-9
- 1.17. STRAUS, J., VAVERA, F. *Slovník kriminalistických pojmů a osobností*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, 349 s. ISBN 978-80-7380-258-5
- 1.18. SVATOŠ, R. *Kriminologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, 290 s. ISBN 978-80-7380-389-6
- 1.19. ZAPLETAL, J. a kolektiv. *Kriminologie I. díl*. 3. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 1998, 128 s. ISBN 80-85981-87-4
- 1.20. ZOUBKOVÁ, I., MOULISOVÁ, M. *Kriminologie a prevence kriminality*. Praha: Nakladatelství Armex Publishing, 2004, 146 s. ISBN 80-86795-05-4
- 1.21. ZOUBKOVÁ, I. et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, 251 s. ISBN 978-80-7380-321-4

2. Odborné články a příspěvky ze sborníků

2.1. KRABEC, Z. Poznámky k trestní politice. *Kriminalistika*. 2012, č. 1. ISSN 1210-9150

2.2. SVATOŠ, R. Odpovídá právní úprava obětí trestných činů v České republice mezinárodním dokumentům? *Trestněprávní revue*. 2012, č. 4. ISSN 1213-5313

2.3. VÁLKOVÁ, H., GŘIVNA, T. Nový zákon o obětech trestných činů a jeho význam pro aplikační praxi. *Trestněprávní revue*. 2013, č. 4. ISSN 1213-5313

3. Elektronické zdroje

3.1. Bílý kruh bezpečí: Bezplatná linka pomoci obětem trestných činů. bkb.cz [online]. 2015 Dostupné z <http://www.bkb.cz/aktuality/n440-startuje-bezplatna-linka-pomoci-obetem-116-006/>

3.2. Bílý kruh bezpečí: Principy poradenské činnosti. bkb.cz [online]. 2015 Dostupné z <http://www.bkb.cz/o-nas/zakladni-principy-cinnosti/>

3.3. Bílý kruh bezpečí: Údaje o organizaci. bkb.cz [online]. 2015 Dostupné z <http://www.bkb.cz/o-nas/zakladni-udaje-o-organizaci/stanovy-bkb/>

3.4. Bílý kruh bezpečí: Už rok mají oběti trestných činů svůj zákon. bkb.cz [online]. 2015 Dostupné z <http://www.bkb.cz/aktuality/n413-uz-rok-maji-obeti-trestnych-cinu-svuj-zakon/>

3.5. Fond ohrožených dětí: Činnost fondu ohrožených dětí. fod.cz [online]. 2015 Dostupné z <http://www.fod.cz/nase-cinnost/pomoc-ohrozenym-detem>

3.6. Linka pomoci obětem kriminality a domácího násilí: linka-pomoci.cz [online]. 2015 Dostupné z <http://www.linka-pomoci.cz/>

3.7. MAREŠOVÁ, A.; MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávání obětí trestné činnosti. mvcr.cz [online]. 2009. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/o-vyznamu-poznavani-obeti-trestne-cinnosti.aspx>

3.8. Probační a mediační služba ČR: Poslání a cíle Probační a mediační služby České republiky, pmscr.cz [online]. 2015 Dostupné z <https://www.pmscr.cz/poslani-a-cile/>

4. Právní předpisy a judikatura

4.1. zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

4.2. zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně některých zákonů (ve znění před novelou zákonem č. 45/2013 Sb.)

4.3. zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

4.4. zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky

4.5. zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů

4.6. zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě

5. Mezinárodní právní předpisy

5.1. Deklarace OSN ze dne 29. listopadu 1985, o základních principech spravedlnosti pro oběti trestných činů a zneužití moci Valného shromáždění OSN [online]. Dostupné z <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40-034.htm>

5.2. Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se uvádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí. In JELÍNEK, J. a kol. *Zákon o obětech trestných činů: Komentář s judikaturou*. 1. vyd. Praha: Leges. 2013, ISBN 978-80-87576-49-6